oZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA´LIMI VAZIRLIGI

AJINIYOZ NOMIDAGI NUKUS DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

«Fizika-mehnat» fakulteti.

«Mehnat ta’limi» yonalishi

IV- kors Madaminova Iroda Ibragimovnaning

BITIRUV MALAKAVIY IShI

Mavzu: Umumta`lim maktablarida «Kashtachilik» togaragini olib borish uslubi.

«Himoyaga tavsiya etilsin»
«Mehnat talim»
kafedrasi mudiri ___________ N.Orinbetov
«_____»_______ w0qh-yıl

Talaba` _________ Madaminova Iroda.
Ilmiy rahbar` __________ M.Amanbaev.

Nukus -w0qh y

Mavzu. Umumta`lim maktablarida «Kashtachilik» togaragini olib borish uslubi.

Reja.

I. Kirish.

I.I. Kashtachilik san’ati tarixi.

I.II. Togarakga oquvchilarni tanlash

II. Asosiy qism.

II.I. Kashtachilik bezak buyumlar turlari.

II.II. Kashta tikish texnologiyasi

II.III. Togarakda stilizatsiya tabiiy osimlik turlarini naqsh ementlari holatida chizish

II.IV. Mustaqil naqsh kompozitsiyasini tozish.

III. Xulosa

III.I. Foydalangan adabiyotlar

Mundarija

Kirish………………………………………………………………………………..

Kashtachilik san’ati tarixi……….. …………………. ……………………

Togarakga oquvchilarni tanglash ……………………………… ………..

Asosiy qism.

Kashtachilik bezak buyumlar turlari. . ………………………………...

Kashta tikish texnologiyasi.. … …………………. ……………………..

Togarakda stilizatsiya tabiiy osimlik turlarini naqsh ementlari holatida chizish……….

……………… ………………….. ……………………….

Mustaqil naqsh kompozitsiyasini tozish…. ………………………….

Xulosa. …………….. ……………………… ……………………………

Foydalangan adabiyotlar.. ……………………………………………

Kirish.

O`zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» va «Ta'lim to`g`risida»gi" qonunida ta'lim tizimini shakli va mazmunining islohotini kun tartibiga qo`yadi.

Ta'lim tizimidagi islohotlar esa alohida fanlarni o`ziga xos usullar vositasida o`qitishni talab etadi.

Insonning komillik darajasiga yetishishida, ijodiy fikrlay oladigan, barkamol shaxs bo`lib shakllanishida kashtachilik san'at fanining o`rni, o`ziga xos roli mavjudki, bu mavjudlikni naqqoshlik turi yana ham boyitadi. Bugun naqqoshlik san'ati yosh avlodni estetik tarbiyalash bilan birga, Vatanimizga muhabbat, ma'naviy, madaniy merosimizdan faxrlanish, mustaqilligimizni turli tahdidlardan asrash va mustahkamlash, milliy an'analar, qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy o`zlikni anglash, ma'naviyat tarbiyasini o`z ichiga oladi va kashtachilik san'at ta'limi vositasida oliy tuyg`ularni o`quvchilar ongiga singdiradi.

Ilm-fan, san’at gullab yashnagan Amir Temur va temuriylar davrida xalq amaliy san’atning har xil turlari boyicha juda ko’b san’at asarlari yaratilib, ulkan kashfiyotlar qilindi. O’sha davrda qurilgan barcha maqbara va madrasalarni kuzatadigan bo’lsak, ularning shakli va bezaklarida Kashtachilik san’ati ham oz aksini topganligini guvohi bo’lamiz. Andozalar va moslamalar yordamida ishlanadigan turli geometrik naqshlarning yaratilganligi bunga misol bola oladi.

XV-XVI asrlarda yashab ijod etgan moyqalam sohiblari Mirak Naqqosh, Sultonali Mashshadiy, Kamoliddin Bexzodning gozal xalq amaliy san’at asarlarida, badiiy qurish-yasash san’ati qollaniladi va rivojlanadi. XVIII-XIX asrga kelib boshqa sohalar kabi xalq amaliy san’atga e’tibor pasayib ketdi. Chunki jamiyatda bolinish, ozaro urush-janjallar, mahalliychilik boshlanayotgan edi.

Xalq amaliy san’at turlaridan kashtachilik, gilamchilik, yogoch o’ymakorligi turlari bilan uzviy bogliqki, kashtachilik san’atidan bilim berish, ijodkorlikni, tafakkorni, fikrlashni o’stirishda muhum ahamiyatga egadir.

Bugungi kunda badiiy kashtachilik togarak ishlari birmuncha takomillashib, mutaxasis olimlar tomonidan yangi shakl, yonalishlari ishlab chiqildi va o’qitib kelinmoqda. Ayniqsa, soha olimi S.Bolatov va Q. Qosimovlar tomonidan ma`lum ishlar amalga oshirildi.

Kashtachilik san’ati o’quvchilarni fikrlashga, ijodkorlikka, tafakkor qilishga o’rgatar va xalq amaliy san’atning bir qancha turi bilan uzviy bogliq ekan, bu qiziqarli san’at turi bugungi kunda ham dolzarb bolib kelmoqda. Kashtachilik togaraklarin umum talim maktablarida tashkillashtirilsa, mamlakatimizda tafakkori keng ijodkor avlodni shakllantirishda katta ahamiyatga ega boladi.

Xalq amaliy sanat ta`limi va tarbiyasi mazmunida milliy xalq amaliy san’ati merosimiz bilan birgalikda umum mehnat ta`limshunosligi va uslubiyatiga tayanish lozim. Xalq amaliy sanat fani pedagogini tayyo’rlashda ta`lim mazmunining muhum yonalishlari, umum mehnat va milliy an`analarining ustuvorligiga amal qilish darkor.

Kashtachilik amaliy san`atdan tashkil etiladigan to’garaklar umumiy talim maktablirining barcha sinflarini qamrab oladi.

Ular kichik (1-4-sinflar) o’rta (5-7sinflar) katta (8-9-sinflar) guruxlardan tashkil topadi va ular naqqoshlik, ganchkorlik, miskorlik, kashtachilik, yog’och o’ymakorligi, shuningdek memorchilik san`atshunoslikning to’garagi hisoblanadi. To’garaklar san`atning u yoki bu turi yoki janri asosida ham tashkil etilishi mumkin. Bu to’garaklarning turlari ularga ajratilgan soatlar hajmi va talim mazmuni bolalarning istaklari maktab imkoniyatlari bolalarning yoshlik xususiyatlaridan kelib chiqib belgilanadi. Maktab to’garaklarning maqsad va vazifalari asosan bolalarning badiiy ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanar ekan ularni qat`iy reja asosida muntazam olib borilishi talab etiladi. To’garaklar har-bir maktabda san`atning turlari guruxlar bo’yicha bitta yoki bir nechta bo’lishi mumkin. Umumiy o’rta ta’lim maktablarida to’garak rahbarining asosiy etibori quyidagilarga qaratiladi. amaliy san`at to’garaklariga qiziqishii va qobiliyati bor o’quvchilar qabul qilinadi hamda har bir guruxda ularning soni 10, 1o tadan oshmasligi lozim. Aks holda ular bilan olib boriladigan ishlarning soni sifati pasayib ketadi. To’garakda bolalarning qizikishi idroki kashtachilik malakalari, ijodiy qobiliyatlari urganilib va malum vaqt

mobaynida sinovdan o'tkazilib qabul qilinadi. To'garaklarda kashtachilik amaliy san`at talimi mazmuni alohida etiborga loyiq. Talim mazmuning togri belgilanishi to'garak ishini muffaqqiyatini taminlaydi. Shuning uchun rahbar mavjud dasturlarni o'rganib chiqishi va shu asosda o'zining mahalliy sharoitlari bolalarning tayyorgarligi va imkoniyatlarini moddiy texnikaviy asosinining mavjudligiga qarab talim mazmuniga oid o'z rejasini ishlab chiqadi. To'garaklar kashtachilik va amaliy san`atning qaysi turi yoki janri yuzasidan bo'lishligidan qat`iy nazar u amaliy va nazariy qismlardan tashkil topadi. Kashtachilik san`atdan amaliy ishlar bevosita naturaga qarab rasm ishlash kompozitsiya surat namunalarini ko'chirish kabi yonalishlarda amalga oshiriladi. Amaliy  san`atga doir (naqqoshlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, badiiy sopoldo'zlik, miskarlik, kashtachilik v.b.) to'garaklarida bolalar naqsh namunalaridan ko'chirish mustaqil ijodiy kompozitsiyalar ishlash bilan shugullanadilar. Bunday darslarda o'qituvchi tasvirlashning nazariy asoslari hisoblangan yorug soya, perspektiva, rangshunoslik qonunlariga ham alohida e'tibor beradi. Bu qonun va qoidalarga doir maxsus mashg'ulotlar tashkil etilishi mumkin.

oqitishning barcha talablari uchun zaruriy sharti xalq amaliy san'at sirlarini ozlashtirish bilan birga oquvchi va yoshlarga harjihatdan orgata olish usullarini egallashdir.

Xalq amaliy san'at va amaliy san'at pedagogikasi mutahassisligida badiiy ta`lim mazmuni quyidagicha tarkib topadi.

Xalq amaliy san'ati oziga xos juda kop namunalarga, rang-barang turlarga ega. Xalq amaliy san'at oqituvchilarining faoliyati bilan uzviy bogliq bolgan hamda maktab ta`limi mazmunini olib borishda amaliy sana`tining kashtachilik, ganchkorlik va badiiy bezakning boshqa korinishlarida namoyon boladi. Demak, rassom-pedagog shu korinishlarining birini oz sharoiti, xohish irodasi va qiziqishiga qarab birortasini tanlab olib, uning tarixi, davomchilari kimligini, san'atni yaratishdagi sir asrorlarini mukammal ozlashtirishi lozim. Agar tanlangan Amaliy san'at turi «Kashtachilik» boladigan bolsa, bu san'atni ozlashtirib olish uchun qoyidagi talablar qoyiladi.

-kashtachilik san'ati va uning hayotimizda tutgan omi

-kashtachilik san'atida ishlatiladigan asbob-uskunalar va ulardan foydalanish yollari

-naqsh eementlarini organish, ijodiy kompozitsiya tozishda foydalanish qoidalari

-naqsh kompozitsiyasini turli joylarga moslashtirib tozish yollari va usullari

-naqshda rang va buyoqlarni tanlash va ishlatish sirlari

-naqsh sirlarini oquvchilarga orgatishning metodik tomonlarini bilish.

KAShTACHILIK SANATI TARIXI

ozbek milliy kashtachiligi (kashtadozlik) amaliy san’atning eng qadimiy turlaridan bolib, u xalqning oz turmushini gozal qilish istagi natijasida yuzaga kelgan. Kashtachilik san’ati nafaqat mamlakatimizda, balki chet ellarda ham shuxrat qozongan. ozbek xalq ustalari qollari bilan tikilgan suzana, zardevor, gulkorpa, choyshab kabilar Germaniya Federativ Respublikasi, Belgiya, Amerika Qushma Shtatlari, Hindiston, Afgoniston kabi xorijiy, shuningdek, mamlakatimizning Fargona vodiysida faqat xonadonlarda emas, balki muzeylarda doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan. hozirgacha buyumlar oziga xos gozallik, nafis bezaklarning rangbarangligi bilan kishilarni qayratga solib kelmoqda. Badiy kashtachilik uzoq tarixga ega, buni arxeologik topilmalar va yozma manbalar isbotlab bermoqda. ozbek kashtachiligi iqlim, tabiy sharoit, muhit bilan bogliq holda barcha kasbhunarlari bilan birgalikda rivoj topgan. Kashtachilik san’atining eng qadimiysi saqlanmagan. XIV— XV asrlarga mansub miniatyuralar orqali kashtachilikning juda qadimdan rivojlanganligini korish mumkin. İspan elchisi Rui Yuonzales de Klavixo Amir Temur saroyida ozbek milliy kashta bezaklarini korganini kundaligida yozib qoldirgan. 1467 yili Kamoliddin Bexzod «Zafarnoma»ga ishlagan «Temur taxtda» miniatyurasida chodirga ishlangan kashtani ham aks ettirgan. XIX asrning ikkinchi yarmida kashta tikish mashinasining ixtiro etilishi kashtachilik korxonalarining vujudga kelishiga asos soldi. Mashinada kashtalarning kop ishlab chiqarilishi ularning badiiyligiga putur yetkazdi. Qol kashtalari unutila boshlandi. Lekin ayrim xillarigina saqlanib qoldi. ozbek kashtachiligi qoshni xalqlar kashtachiligi ta`sirida boyidi va rivojlandi. ozbek kashtalariga nazar solsak, unda Hind, Hitoy, Rus, Afgon, Qozoq, Qirgiz va Tojik kashtachiliklarining usul va uslublarini uchratamiz.

Bu san’atda har bir millatning oziga xos eng kop qollaydigan naqshlari boladi. Chunonchi ozbek kashtalarida osimliksimon, geometrik hamda gul naqshlari kop bolsa, rus kashtachiligida geometrik, osimliksimon shakllar, gullar, qush va mevalar kop tasvirlanadi. Qozoq va qirgiz kashtachiligida esa koproq hayvonlar, shox va tuyoqlarni eslatuvchi elementlar tasvirlanadi.

Qadimiy an’`analarga kora, ozbek qizlari — bolajak kelinchaklar seplari — har xil kashtachilik buyumlarini ozlari tayyorlashlari lozim edi. Kashtalar qanchalik nozik, chiroyli bolsa, qayliq shunchalik yuqori baholanar edi. Qizlar 7—9 yoshidan boshlab kashta tikishga orgatilardi. Ular uch, turt yildan keyin mustaqil kashta tika boshlaydilar (Kashtachi ayollar). Yetishib chiqqan kashtachilar ozining san’ati va tabiatiga kora gozallik haqidagi orzularini ifodalashga harakat qilganlar.

Kashtachilikning muhum turlaridan biri zardozlikdir.

Zardo’zlik — zar ip bilan kashta tikish kasbi bolib, ozbekistonda, ayniqsa Buxoroda keng tarqalgan. Zardozi usulida tayyorlangan kashtalarda oltin, kumush rangdagi ipak hamda sun`iy ipak va tolalardan foydalaniladi.

Kashtachilikning maxsus turlaridan biri — applikatsiyadir.

Applikatsiya — lotincha yopishtirish degan ma`noni bildirib, gazlama, qogoz va boshqa materiallarga rangbarang gazlama, qogoz bolaklarini yopishtirish yoki tikish yoli bilan bezash demakdir. Applikatsiya kashtadozlikning maxsus turi bolib, u oziga xos texnologiyaga ega. Asosiy matoga rangdor mato parchasini, charm va boshqalarni qadab, atrofi choklanadi. Applikatsiyada kopincha izma choklardan foydalaniladi. Kashtaning bu turi ozbekistonda yaxshi rivojlanmagan. hozirgi vaqtda kopincha bolalar pal`tolariga, koylaklariga, bosh kiyimlariga har xil qush, meva, gul va hayvonlar tasviri applikatsiya usulida choklanadi (Kashtachilikda ishlatiladigan naqsh eementlari). Ayrim hollarda ayodlarning kiyimlari shu usulda bezatilyapti.

Arhitekturada va biror buyumlarni bezashda applikatsiya usulidan keng foydalanib kelinmoqda.

Kashtachilik to’garagining maqsad va vazifalari.

Xalq amaliy san’at turlari boyicha olib borilayotgan togaraklar ichida ozbek xalq amaliy bezak san’ati togaraklari alohida e’tiborga sazovordir. ozbek xalq amaliy bezak

san’atining xilmaxilligi kishini oziga jalb etadi va unga nisbatan qiziqish uyqotadi. ozbek xalq amaliy bezak san’ati togaragi xalq amaliy san’at darslarida olinayotgan bilimlarining davomidir. Xalq amaliy bezak san’ati togaraklari shu san’atga qiziquvchilarning xohishi bilan yiqilgan birlashmadir. Xalq amaliy bezak san’ati togaraklarida bu san’at sirlarini maxsus ilmiy va amaliy asoslangan dastur asosida orgatiladi.

ozbek xalq amaliy bezak san’ati togaraklarining maqsadi:

tevarakatrofdagi voqea va hodisalarni, gozalliklarni seza bilishga, ulardan bahra olishga hamda ularga toqri baho berishga orgatish.

— qatnashuvchilarni qoyaviy, ahloqiy jihatdan odobli, mehnatsevar qilib, estetik ruhda tarbiyalash;

— qatnashuvchilarning izlanuvchanlik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini oshirish;

— san’atga bolgan qiziquvchanligii

— ozbek xalq amaliy bezak san’atiga bolgan muhabbatni uyqotish;

— xalq amaliy bezak san’ati va uning turlari, bajarish texnologiyasi va malakalarini shakllantirish, mehnatga bolgan muhabbatni tarbiyalash hamda kelgusida kasb tanlashga yordam berish va boshqalarni kozda tutadi.

Maqsadni amalga oshirishda togarak qatnashuvchilarining yoshi, qobiliyati va bilim darajasi hisobga olinadi. Togarak rahbari qatnashuvchilarning yoshi, qobiliyati va bilim darajasini organib, ularni kichik gruppa, orta gruppa va katta gruppalarga boladi. Kichik gruppaga yangi qabol qilingan qatnashuvchilar bir yil qatnab, keyin orta gruppaga otadilar, ular ham bir yildan song katta gruppaga otadilar.

Bir yillik mashqulotlar uchun kichik gruppaga 144 soat, katta gruppaga ghh soat, orta gruppaga g16 soat ajratiladi. Bir haftada kichik gruppada

g soatdan 4 soat, orta va katta gruppada

q soatdan 6 soat mashqulot otkazish tavsiya etiladi. Xalq amaliy bezak san’ati mashqulotini otkazish uchun ikkita (katta va kichik) xona ajratish lozim. Katta xonada nazariy mashqulot otiladi. Xona keng va yoruq, toza bolishi kerak. Xalq amaliy bezak san’ati togarak mashqulotlari olib boriladigan xonada quyidagi jihozlar bolishi tavsiya etiladi:

— umival`nik, stolstullar, doska;

— togarak burchagi (bunda togarak tarixi, dars jadvali, navbatchi vazifalari, togarak aktivistlari va boshqalar yoritilgan bolishi kerak);

— xalq amaliy bezak san’ati va uning turlariga oid stendlar tashqil etish;

— stellaj va shkaflar, epidiaskop, diaskop va boshqa texnik asboblar;

— xonani yoritadigan lampalar;

— derazalarga ikki xil, bittasi oddiy parda bolsa, ikkinchisi diafil`m va slayda yoki kino korsatishda yopib qoyiladigan parda bolishi kerak;

— xalq amaliy bezak san’atiga oid al`bomlar, kitoblar, luqatlar, ustalar ijodiga baqishlangan stendlar; aptechka burchagi, devoriy gazetalar, hafta yangiliklari, gazeta maqolalari uchun taxta (songgi haftadagi yangiliklar qoyiladi va hokazo.

Togarakga oquvchilarni tanglash

Xalq amaliy bezak san’ati togarak mashgulotlarini maxsus orta va oliy oquv yurtini tugatgan mutaxassislar, xalq amaliy bezak san’ati ustalari olib borishi mumkin. Togarak rahbari qatnashuvchilarni gruppalarga bolishda ham bir gruppada 1g—1o ta qatnashuvchi bolishini nazarda tutishi lozim. Shuningdek, togarakka qatnashuvchilarni jalb qilishdan avval rahbar barcha shartsharoitlarni mavjud qilishi, songra rahbar togarak tashqil qilganlik haqida e`lon yozib, joylarga osishi, yaqin atrofdagi tashqilotlarga borib, joylardagi kasabalar uyushmasi tashqilotlari vaqillari, maktab rahbari bilan suhbatlashib, birgalikda tushuntirish ishlari olib borishi lozim. Bu yaxshi natija beradi. Birinchi tashqil etilayotgan togarakka juda kop qatnashuvchilar yoziladi, lekin togarak rahbari alohida xat tozib, qatnashuvchilarning ismi, familiyasi, ishlash, oqish, turar joyini, maktab oquvchisi bolsa, otaonasi haqida ma`lumotlarni yozib borishi kerak. Ma`lumki maktab oquvchilari (11—1g yoshdagi) hamma narsaga qiziquvchan bolib, ular boshqa togarakka a`zo bolishi mumkin. Shuning uchun rahbar oquvchilarni togarakka tanlab olishda jiddiy e’tibor berishi kerak. Togarakdan chetlashtiriladigan qatnashuvchilarni, bu ishga yaroqsiz yoki qolidan kelmasligini aytib, boshqalar oldida uyaltirmasligi kerak, aksincha, uni boshqa togaraklarga qatnashishini yotiqlik bilan tushuntirishi katta ahamiyatga ega. Sinash muddatida ba`zi qatnashuvchilar oz qobiliyatlarini darhol korsatmasligi ham mumkin. Shuning uchun qobiliyatlariga darhol xulosa chiqarishga shoshilish kerak emas. Togarakka yaxshi qatnashish uni ozlashtirish, mashqulotlarni qiziqarli, aniq, faktlarga asoslangan bolishiga

rahbar tomonidan toqri talab qilinishiga togarak hayoti va uning vazifalari haqida batafsil tushuntirishga boqliqdir. Togarak rahbari kichik gruppa qatnashuvchilariga alohida ahamiyat berishi zarur, ya`ni oqish, togarak mashqulotlarini ozlashtirishi, sababsiz qoldirmaslik kabi masalalarni nazorat qilishi kerak. Togarak tashqil etilgandan song gruppa boshliqlari va aktivlari saylanadi. Gruppa boshliqini saylashda qatnashuvchilar ichidan obroli, qolidan jamoatchilik ishi keladigan, har tomonlama ulguruvchi, boshqalarga namuna boladigan qatnashuvchi saylanadi. Saylangan gruppa boshliqi togarak rahbarining orinbosari hisoblanib, u davomat, ozodalik, navbatchilikni tekshirib boradi. Aktiv esa butun togarak hayotining tashqiliy ishlarida asosiy yordamchi kuchdir. Rahbar barcha togarak aktivlari ishi ustidan nazorat qilib borishi lozim. Bu nazorat aktiv qatnashuvchilariga ishongan holda ularni toqri yoldan borishlariga yordam beradi. Mashqulotdan song ustaxonani tez-tez tozalab turishga toqri keladi. Buning uchun navbatchilar grafigi tozib, togarak burchagiga ilib qoyiladi. Navbatchilar xonani tartibga solib, kelgusi mashqulotga tayyorlab qoyadilar. Navbatchi ikki kishidan iborat bolgani ma`qul.

Togarak hayotida ba`zan ayrim hollar bolib turadiki, bunda togarak rahbari qatnashuvchini bir gruppadan ikkinchi gruppaga otkazishi mumkin. Masalan, orta gruppadan yaxshi ozlashtirayotgan qatnashuvchini katta gruppaga va aksincha ulgurmayotgan ^atnashuvchini kichik gruppaga otkazadi. Bu holda qatnashuvchining shaxsiga tegmaydigan ish tutish lozim. Togarak mashqulotlari belgilangan dars jadvali boyicha muntazam ravishda olib boriladi. Rahbar har bir mashqulotga tayyorgarlik korgani holda vaqtliroq kelishi xona sharoitini va qatnashuvchilarni bolqusi mashqulotda qanday ishlar qilishini oldinroq kuzatib chiqadi. Rahbar mashqulot jarayonida har bir qatnashuvchiga alohida, ba`zan umumiy korsatma berib boradi. Kompozitsiya chizayotgan qatnashuvchiga mustaqil ish olib borishi uchun unga asosiy va umumiy tushuncha beriladi. Asboblarni toqri ushlashdan boshlab, ishni pardoz berishgacha ahamiyat berilishi tushuntiriladi. har bir soatda о—10 minutlik tanaffus berilishi zarur, chunki charchoqlik sust, idroksiz ishlar qilishga olib keladi, bu esa qatnashuvchilarning psihologiyasiga ta`sir qiladi. Shuning uchun mashqulot davomida xalq amaliy bezak san’ati haqida suhbat yoki uning ustalari hayotini sozlab berish maqsadga muvofiq boladi. Rahbar togarak qatnashuvchilari bilan ishlashda quyidagi printsiplarga amal qilishi kerak

- mashqulotning yonalishi qatnashuvchilarni kommunistik ruhda tarbiyalashga qaratilgan bolishi;

- qatnashuvchilarning qobiliyat darajasini va shaxsiy qiziqishlarini hisobga olishi;

- togarak ishlari ommaga va jamoaga foydali bolishi;

- togarak qayoti qatnashuvchilarni mustaqillikka, ijodiy faoliyatga va tashubbuskorlikka qaratilgan bolishi kerak.

Togarak mashqulotlarini dastur asosida quyidagi tartibda olib borish tavsiya etiladi.

Kichik gruppa qatnashuvchilariga san’at, san’at turlari, asbob-uskunalar, xom ashyo va boshqalar orgatiladi.

orta gruppa qatnashuvchilari asosan kichik fuppada olgan bilimlariga va tajribalariga asoslanib, mustaqil har xil narsalar bajaradilar.

Katta gruppa qatnashuvchilari kichik va orta grupalarda olgan bilimlarini mustahkamlaydilar, har xil murakkab buyumlar yasaydilar, naqsh chizadilar.

Togarak mashqulotlarini toqri tashqil etishda botanika, geometriya, geografiya, tarix, tabiatshunoslik, matematika, ona tili fizika va boshqa predmetlar bilan korgazmali namunalar orqali boqlanish lozim. Togarakni yaxshi olib borish uchun rahbar zamonaviy didaktikani yaxshi bilishi, uni amalda ijodiy qollay olishi, pedagogik faoliyatda didaktikaning quyidagi:

ta`lim va tarbiyaning birligi, ilmiy bolishi, korgazmalilik, onglilik, aktivlik va mustaqillik, ta`limning sistemali va izchil bolishi, qatnashuvchilarga mos bolishi, unda bilim, konikma va malakalarni puxta, mustahkam ozlashtirishi nazariyaning amaliyot bilan boqliq bolishi, ta`lim berishda har qaysi oquvchilarga xos xususiyatlarni hisobga olib orgatish printsiplariga amal qilishi zarur.

Psihologiya shuni korsatadiki, qatnashuvchining korish, eshitish, ta`m bilish va sezgi organlari qancha kop qatnashsa, shuncha bilim, konikma va malakalar yaxshi shakllanadi. Shunday ekan togarak rahbari korgazmali qurollardan unumli foydalanishi kerak. U faqatgina qatnashuvchilarning ishlarini korsatibgina qolmasdan, balqi ozi yoki qatnashuvchilar bilan tayyorlangan plakatlar, rasm va bezak materiallardan foydalanishi kerak.

ASOSIY QISM

«Haqiyqiiy naqqosh shunday ufq topishi kerakki,
unga intiligan sari yangi-yangi gozallik olami ochilsin,
tabiatni aynan tasvirlash bu san'atning nihoyasi emas,
agar kimki rasmlardagi h1r bir chiziqqa jon bagishlay
olar ekan, u san'at kalitini egallagan boladi»[1]
Sharqqa mashhur buyuk naqqosh Moniy

KAShTACHILIKDA BEZAK BUYuMLARI TURLARI

O'rta Osiyoda kashtachilik juda keng tarqalgan bolib, oilada har bir ayol kashta tikishni bilishi kerak bolgan. Shuning uchun har bir oila ozi uchun suzana, dorpech, oynaxalta, choyxalta va boshqalarni ozi tayyorlagan. Bezak buyumlarining turi juda kop masalan, suzana, choyshab, oinaxalta, choy xalta, zardevor, palak, gulkorpa, dorpech, bugjoma, parda, belbog, takyapush (yostiq ustiga yopiladigan), duppi, koylak, dastrumol, hamyon, joynamoz, sumka, nimcha, maxsikavush, xaltacha va boshqalar badiiy did bilan bezatilgan. otmishda bu kashtalar oq va malla matolarga tikilgan. Keyinchalik satin, shoyi baxmalga tikiladigan boldi. Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari bilan tanishib chiqamiz.

Do'ppi — ozbekistonda keng tarqalgan engil bosh kiyim. Duppi kiyish dastlab Eronda va turkiy xalqlar urtasida, Rossiyada esa XIII asrda rasm bolgan. Asrlar davomida duppining turli xillari vujudga kelgan. Baxmalga, satinga, sidirga shoyiga ip, ipak va zar bilan duppi gullari tikilgan. ozbekistonda, Toshkent, Shust, Buxoro, Samarqand, Boysun, Shaxrisabz duppilari mashxur bolib, ular oziga xosdir. Jumxuriyatimizning barcha rayonlarida duppi tikiladi. Uning İroqi, Shust duppi, Yilam duppi, Shakma tur, gizil gul, Piltadozi, Zarduppi, Tuldirma deb nomlanadigan milliy duppilar bor. har bir duppi yaratilish uslubiga ega bolib, ular birbiridan farq qiladi. ozbekistonda ommaviy bosh kiyimi asosan uch xil shaklga ega boladi. «Kuloq», «araqchin», «tus duppi».

[1] Zohidov P. O'zbeк memorshiligi., T, 1967, 21 bet

Kuloq — konussimon bosh kiyim. o asosan darveshlar qalpogi. Uning matoxi toq uchburchak parchalaridan bichilib yonlamasiga tikiladi. Kulox (erkaklar bosh kiyimi) hozir juda kam uchraydi.

Araqchin — sharsimon duppi, uni asosan keksalar kiyadi. Toshkentda sharsimon duppilar kanda hayol, bosma, chakmatur, iroqi chok usullarida tikiladi.

Tus duppi — Keng tarqalgan yassi yuzali duppi. Kopincha tus duppi chust duppi deb yuritiladi. Tus duppilarning birgina klassik variantining ozida sakkizta yuvelir chok uslubi qollaniladi. Masalan, zanjira, tugri chok, chita, kungura, etalatma, taroq, ova, pildiroq. Shust duppisining tepasiga kizakdan kvadrat shaklida burtib chiqib, yarim shar korinishida boladi. Toshkent duppisi sidirga baxmaldan (gulsiz) tikilgan boladi. Buxoro duppilari sidirga yoki gulli baxmaldan jiyakli qilib tikiladi, jiyagi turli xil ipaklardan rangdor naqshli yurma usulida tikilgan boladi.

Joynamoz — erga solib ustida namoz uqiydigan tushama. İslom diniga e`tiqod qiluvchilar ishlatishadi. o ibodat vaqtida kishini bu dunyodan ajratuvchi omil deb tasavvur qilinadi. Joynamoz har xil matodan tayyorlanib, uning uch tomoni mexrob shaklida tikilgan boladi. ondan machit, madrasa va uylarda foydalaniladi. o turli ulchamda boladi. İbodatni kanda qilmaslik uchun boshqa narsalardan foydalanish mumkin. Masalan, chopon, qiyiqcha, sholcha kabilardan, chunki ular diniy nuqtai nazardan pok xisoblanadi. Joynamoz kashtachilikda juda

Yilam duppilar.

Duppilar.

ozbek duppilari, Shustning tus duppisi.

Toshkent duppisi

Milliy duppilar.

Ayol va erkaklar duppisi

Joynamoz kashtachilikda juda chiroyli qilib bezatilgan boladi.

Zardevor — uy jixozi, u sidirga shoyi baxmal, satinga kashta tikib bezatilgan badiiy buyum (Zardevor va suzana. XX asr boshlari). Zardevor ozbek hamda tojiklarda yangi tushgan kelinning uyiga, shiftiga 'yoki devoriga ilib quyiladi. U zar ip yoki ipak gajimli bolib, eni 40—70 sm, uzunligi muljallangan uyning devoriga moslab tikiladi.

Palak — devorlarga ilinadigan eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri. Palakda osmon va tulin oy aks ettiriladi. Uni qadimda oq yoki malla buzga kashta tikib tayyorlangan. U suzanadan gullarining yirikligi, zaminiga ham kashta qoplanishi bilan farq qiladi.

Palakni urtasida yirik oy tasviri qizil qirmizi, pushti ipak bilan kashtalanadi va atrofiga juda chiroyli qilib osimliksimon naqshlar tikiladi. Naqshlar ichida kopincha bodom, qalampir eementlari qollaniladi. Palakda qirqtacha oy ham tasvirlash mumkin, shuning uchun oyini soniga qarab olti oyli palak, un ikki oyli palak, xattoki katta uylar uchun qirk oyli palak tikilgani bizga ma`lum. Oylar turli ranglar bilan bir necha xil tasvirlangan. Mashxur kashtadozlar ba`zida oyni ajoyib naqshlar bilan bezab, uz maxoratlarini namoyon etganlar. Agar oyni ichi sidirga rangda ifodalangan bolsa, uni oypalak, agar naqshli bolsa gulpalak va xokazo nomlar bilan yuritiladi. Keyingi vaqtlarda palakni qul mexnati kop bolgani uchun suzana deyila boshladi. Lekin hozir palakni qulda tikishga katta ahamiyat berillloqda.

Kirpech — kirpush, tokchaga taxlab quyilgan kiyimkechak ustidan yoki devorni vertikal bush joylariga ilib, uyni bezatib turishi uchun ishlatiladigan badiiy buyum. Kirpech kashtalari qulda yoki mashinada tikiladi. Kirpech qulda ilma kashta bilan bezaladi. U kiyimkechakni changdan saqlaydi va uyni bezab turadi. Odatda, palakka uxshatib tikilgani kirpechpalak deb yuritiladi. Bu turi ham keng ishlatiladi.

Suzana — forscha suzani deb ham yuritiladi, igna bilan tikilgan degan ma`noni beradi. Suzana matoga kashta tikib tayyorlangan badiiy buyum bolib, xonani bezatish uchun devorga ilib quyiladi. U satin, baxmal, shoyi va boshqa matolarga kashta tikib tayyorlanadi. U oziga xos badiiy korinishga ega. Matoning rangidan ustalarimiz kashta zamini sifatida foydalanadilar. Shuning uchun palakdan farq qiladi. Suzana har bir xonadonda bolgan, chunki bir qiz turmushga chiqishidan oldin ozi uchun suzana tayyorlagan. Suzana kelinlarning sepi xisoblangan. Kambagal oilada suzanani malla, oq buzdan, badavlatroqlarida esa shoyidan, baxmaldan tikishgan. Suzana uchun kompozitsion joylashgan osimliksimon naqshlardan foydalaniladi. Suzana urtasida kopincha doirasimon gul tikilib atrofi guldor islimiy naqshlar bilan bezatiladi. Suzana tikish juda qadimdan rivojlangan bolib XIX asrgacha bolgan suzanalar saqlanmagan. Faqat XIX asrga oid

Samarqand, Buxoro, Nurota, Fargona, oratepa, Shaxrisabz, Toshkent, Fargona va boshqa joylardagi suzana turlaridan namunalar bor. San’atning bu turi ayniqsa ozbekiston va Tojikiston territoriyasida qadimdan keng tarqalgan. Keyingi paytlarda 40 yillardan boshlab suzana mashinada tikilib kelmoqda.

Choyshab — forschatojikcha ruyjo — tun chodiri degan ma`noni bildiradi. Choyshab asosan taxmonga tutish, yotganda yopinish uchun, tushak ustidan tushaladi. Tushak ustidan yoziladigan choyshab kam kashtali oq surup, taxmonga tutiladigan satin, shoyi, baxmal va boshqalardan tikiladi. hozirgi vaqtda choyshabdan suzana kabi badiiy buyum sifatida ham foydalanib kelinmoqda.

KAShTA TIKISh TEXNOLOGIYASI

Kashta — turli rangdagi ipak, mulina, zar ip bilan igna, ilmoqli bigizda har xil matoga mashinada gul tikishdir. Kashta har xil kiyimlarga, ruzgor buyumlariga tikiladi. Kashtachilikda mato, kigiz, charm, karton, zigir, jun, ipak, sun`iy iplar, zar iplar, mayin sim, xom charmdan tayyorlangan tasmalar, munchoq, marjon, metall pulakcha, qimmatbaxo tabiiy va sun`iy toshlar, shishadan tayyorlangan munchoqlar va boshqa materiallar ishlatiladi. Kashtachilikda oziga xos ish qurollari mavjud bolib, ular oziga xos operatsiyani bajaradi. Kashtachilikda ignalar, ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar, tugnagich, angishvona, qaychi hamda chambaraklar ishlatiladi. oz Xalq rassomi Fazilat Saydalieva.

Shambarak asosan yogochdan yasaladi, u doira, kvadrat, tugri turtburchak shaklida boladi. Kichik kashtalarga doira chambarak ishlatiladi, chunki u qulaydir. hamma kashtalarga ham chambarak ishlatilavermaydi. İp va igna kashta tikiladigan matolar qalinligiga mos qilib tanlanadi. Kashtachilikda yogoch dastali ikki xil, ya`ni ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi. Ayrim materiallarga masalan, charm va kartonga qiynalmasdan tikish uchun ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi. Naqshlar uchun utkir uchli 10—1g sm uzunlikdagi qaychilar ishlatiladi. Tikish qulay bolishi uchun qatim o0—60 sm dan uzun bolmasligi lozim, kashta chambarakda tikilsa angishvona qollanilmaydi. Naqsh nusxasi har xil materiallarga har xil yollar bilan tushiriladi. Masalan, nusxa kuchiriladigan qogozlar axta, yoruglik yordamida, naqsh chizilgan qogozni material ustidan kuklab chiqiladi keyin bu

qogozlar yirtib olinadi. Kashtaga iplar rangini moslab tanlash kashtaduzdan katta maqorat hamda did talab qiladi. Tugri tanlangan ip kashtaning jozibador chiqishiga sabab boladi.

Qulda kashta tikishning ikki turi mavjud: birinchisi matoning arqoq hamda urim iplarini sanab kashta tikish, ikkinchisi esa matoga gul tasviri konturini chizib, erkin kashta tikish turlari. Arqoq urim iplari kesishtirib tikilgan polotno yoki buz shaklida tuqilgan matolarga tikiladi. Buning sababi kashta tikishda mato iplarini sanab tikishga qulaydir. Sanama kashta turi ozbekistonda keng tarqalgan. Erkin kashta mato tanlamaydi, tushirilgan tasvir chiziqlari asosida tikiladi. ozbek kashtachiligida yurma, ilma, iroqi, bosma, xomdozi, chamak, chipta hayol, baxya choklar keng tarqalgan. Badiiy kashtalarda turli joydan turli choklar ishlatiladi. Shunonchi Shaxrisabzda yurma, kandahayol, İroqi, Toshkentda koproq bosma choki, Buxoro, Nurota, Samarqand yurma choki bilan tikiladi.

Shamak choki — kashta tikish choklaridan biri bolib, chapdan ungga ikki parallel chiziq buylab tikiladi va ip utkazilgan igna ungdan sanchiladi. Sung yuqoriga chapga tomon qiya qilib chiqariladi va pastki chiziqqa parallel ravishda tugri qadaladi hamda pasti ham qiya qilib chiqariladi. Shamak choki kopincha naqshlarni ramkaga olishda yoki duppi kizaklariga badiiy bezak berishda ishlatiladi. gaychini kichik utkir uchlisi ishlatiladi. Shamak choki rus kashtadozlari orasida «kozlik» deyiladi.

Baxya choki — kashta chetlarini mustaxkamlashga xizmat qilib, matoga xuddi kuklagandek, lekin bir tekis chok hamda masofa xisobga olinib tikiladi. Shundan sung mato ugirilib yana tikib chiqiladi, natijada tekis ip chiziq xosil qilinadi. Bu chok juda qadimdan qulda, keyinchalik mashinada tikiladigan bolgan. U ikki qator, ya`ni qatorlar uzaro tutashib chiqishi ham mumkin.

Koppa chokn—turli yonalishda, ya`ni chapdan ungga, ungdan chapga, yuqoridan pastga, pastdan yuqoriga sidirga tikib xosil qilinadi. YOnmayon tikiladigan choklar bir tekis yoki gul shakliga qarab kichikdan kattalashib, kattadankichiklashib boradi. Bu chok duruya, (ikki tomonlama) sanama, piltadozi nomlar bilan yuritiladi. Duppidozlikda va kashtalarda juda keng foydalanadi.

Shindi hayol — duruya choka, matoga igna qadalib bir me`yorda tikib chiqiladi, teskari ugirib yana tikib chiqiladi. Shu tariqa matoning oldi va orqa tomonida bir xilda gul

xosil qilinadi. Bu chok bilan ikki tomoni ham kuzga tashlanadigan buyumlar, ya`ni sochiq, rumol va boshqalarni bezashda ishlatiladi.

Y**urma choki** — yurmaki, ilmoqli bichiq yoki igna bilan matoning ung tomonida xalqalar zanjiri xosil qilib tikilib, bigizga utkazilgan ipak matoning sirtida chap qul bilan ushlab turiladi. Sanchilib chiqqan igna bilan esa xalqa xosil qilinadi. Yurma choklari bilan yirik kashtalarning qoshiyalari, gul vabarglarni asosiy shoxga ulaydigan band va boshqalar qadimdan shunday usulda tikilgan. Yurma chokdan Samarqand, Buxoro, qshqadaryo kashtadozlari kop foydalanadilar.

ozbek xalq amaliy bezak san’ati togarak mashqulotlarini ijobiy tashqil etishda texnika vositalari etakchi rol` oynaydi. Kopgina togaraklarda maxsus ustaxona va kabinetlar ajratilgan blsada, lekin texnikaning maxsus vositalari, jumladan kinoapparat, epidiaskop, televizor, diaskoplar bilan ta`minlanmagan. Texnika vositalaridan foydalanish qatnashuvchilarning bilimini boyitadi, san’atga bolgan qiziqishini oshiradi. Togarak qatnashuvchilariga bilim berishda san’at haqida suhbatlar otkazib turish katta ahamiyatga ega. £atnashuvchilarni zeriktirib qoymaslik uchun korgazmadan toqri foydalanish va suhbat otkazish tavsiya etiladi.

Xalq amaliy bezak san’atining hayotda tutgan orni, turlari, Usta #odirjon *aydarov, Toshkent kulolchilik maktabi, ganch oymakor usta Shirin Murodov, naqshlarni ozbek arhitektura yodgorliklarida qollanilishi, girih va uning qollanilishi, qardosh xalqlar amaliy san’ati,Shohi Zinda, q. Yusupov va O’. Toxirovlar ijodiy portreti va hokazo, Mahmud Usmonov ijodi Xiva arhitektura yodgorliklari, yoqochlarda koylangan orzular, Samarqand.

Togarak tarbiya ishlarining eng qiziqarli va mazmunli shakllaridan biri ekskorsiyadir. Ekskorsiya qatnashuvchilarining togarak mashqulotlarida olgan bilimlarini mustaqkamlaydi, dunyoqarashini shakllantiradi va taassurotlari ularning ijodiy qobiliyatini oshiradi. Ekskorsiya togarak mashqulotlari dasturidagi biror temani kengroq, atroflicha organish uchun uyushtiriladi. Togarak rahbari qatnashuvchilarni xalq amaliy san’ati muzeyiga, tarix muzeyiga, tabiat muzeyiga, xalq ustalari ishlarining ob`ektiga, qoshni togaraklarga va korgazmalarga, Samarqand, Buxoro, Xiva va boshqa shaharlarga ekskorsiyalarga olib borishi mumkin. Ekskorsiya vaqtida togarak qatnashuvchilari korgan va tanishgan asarlardan namunalar kochirib olishlari mumkin, bu esa ularning bilimini boyitadi, san’atga

bolgan qiziqishini oshiradi. Ekskorsiyani togarak rahbari yoki muzey ekskorsovodlari olib borishlari mumkin, bunda qatnashuvchilar xalq amaliy bezak san’ati haqida chuqurroq tushunchaga ega boladilar. Bizga ma`lumki, barcha san’at turlari kabi ozbek xalq amaliy san’ati ham oziga xos terminlarga ega. hozir olib borilayotgan xalq amaliy san’ati togaraklarini qoniqarli ahvolda emasligining sabablaridan biri, xalqimiz asrlar boyi ijodiy mehnati natijasida yaratilgan xalq amaliy bezak san’ati terminlarini yaxshi organilmayotganligidir. Shu narsa ma`lum boldiki, qatnashuvchilar terminlarning luqaviy ma`nosini bilmaydilar. Shu sababli togarak rahbari mashqulotni mazmunli, qiziqarli otishi uchun, xalq amaliy san’ati terminlarini chuqur organishi va ozlashtirishi, luqaviy ma`nosini tushunish maqsadida oquvchilarni ozbek xalq amaliy san’atidan maxsus terminlar luqati bilan ta`minlashi; togarak rahbari maxsus kartoteka tashqil etishi, ya`ni xalq amaliy san’atidan terminlarni yiqib organib borishi; mashqulot davomida togarak a`zolariga oz miqdorda bolsa, ham terminlarni luqaviy ma`nosini yozdirib, hamda tushuntirib borishi; ozbek xalq amaliy san’atidan izohli luqat degan stend tashqil etishi va xonaga moslab ilib qoyishi maqsadga muvofiqdir. Shunday stendda taxminan quyidagi terminlarni yozishni tavsiya etamiz.

Bofta - osimliksimon naqsh eementi. Tanob aylanib otib, hosil qilgan jozibali shakl. Bofta xalq amaliy san’atining barcha turlarida ishlatiladi. Uning toqri egri va aralash chiziqli turlari boladi.

Ganchxok - soz tuproq, qum va ganchni suv bilan aralashtirib hosil bolgan qorishma. Ganchxok tayyorlashda bir qism ganch, bir qism qum, bir qism soz tuproq quruq elanmasdan aralashtiriladi. Suv qoshib yaxshilab holvaytar holatiga kelguncha aralashtirib keyin devorga suvaladi.

Namoyon - forscha korinish, manzara demakdir. Ruscha panno. Namoyon eng mukammallashgan etuk naqsh kompozitsiyasi. Namoyon voqe`likning umumlashgan xalq amaliy obrazini ozida aks etadi. Masalan, chamanzor, boqubostonlar, daryolar, gullar, barglar va boshqalarni aks ettiradi. Namoyonning chetlariga kopincha hoshiya namoyonning badiiy qilib korsatishda muhim rol` oynaydi. Namoyon hech yoqqa ulanmaydigan mustaqil kompozitsiyadir.

Tarqil - Kashtachilikda naqshning gul va barglarini ozidagi hosil bolgan soyalarni har xil rangli chiziqlar yordamida pardozlash. Kashtachilikda tarqil pardoz berishning bir turi bolib, naqqoshlar tabiatdagi gul va barglarni ozidagi soyalarni rangli chiziqlar yordamida tasvirlaydi. Tabiatdagi gullarning uruq va changlarini qam naqqosh naqshni pardozlashda chizib boyab tasvirlaydi.

Usta - biror hunarni egallab, shu sohada malaka orttirgan shaxs. oz hunarini yaxshi biladigan kishi.

Xalq amaliy san'ati togaragi oldiga qoyilgan tarbiya masalalarni hal qilishda mashqulotdan tashqari qilinadigan ishlar muhim rol` oynaydi, chunki qatnashuvchilarning mashqulotlarda organgan bilim va tajribalarini mustahkamlashda, dunyoqarashini shakllantirishda muhim omil bolib xizmat qiladi.

Mashqulotdan tashqari quyidagi ishlarni uyushtirish maqsadga muvofiqdir:

xalq amaliy san'at xalq amaliy bezak san'ati, tarix muzeylariga, ganch, yoqoch, tosh oymakor ustalarning ishlayotgan joylariga, arhitektura yodgorliklariga hamda qoshni togarakka ekskorsiya qilish;

ozbekistondagi xalq amaliy bezak san'ati ustalari, san'atshunos olimlar va boshqalar bilan uchrashuvlar otkazish

qatnashuvchilarning ishlaridan korgazmalar tashqil etish.

«YOSH ustalar» nomli devoriy gazetalarni dluntazam chiqarib turish.

«Mohir qollar», «Bizning ustalar», «Gozallik sohibkorlari», «Mashhur oymakor ustalar» temalarida stendlar tashqil etish;

mashhur ustalarning ishlaridan va qatnashuvchilarning ishlaridan fotoal`bomlar tayyorlash;

yosh oymakor ustalarning hayoti va ijodiga baqishlab ijodiy jurnallar tayyorlash;

qatnashuvchilar ortasida konkorslar otkazish;

viktorinalar tashqil etish;

mashqulotdan tashqari vaqtlarda xalq amaliy bezak san'ati, arhitektura yodgorliklari va boshqalarga oid diafil`mlar va kinofil`mlar korsatish.

Arhitektura, muzey yoki ganchkorlar, yoqoch oymakorlar, misgarlar ish ob`ektiga borish, ustalarning ishlaridan naqsh namunalaridan nusxalar olish.

Xalq amaliy bezak san’ati ustalarining Kashtachilikdagi naqsh kompozitsiyalari va oyma ishlaridan fotonamunalar va korgazmalar tashqil etish;

olimpiadalar otkazish;

ustalarning ishlaridan fotonamunalar saqlash uchun alohida papkachalar tashqil etish;

bu ishlar togarakning mahalliy sharoitiga moslab, togarak dasturiga asoslanib, toziladi, rahbarning ish rejasi asosida olib boriladi.

Xalq amaliy bezak san’ati togaragi belgilagan dastur asosida togarak qatnashuvchilari quyidagi talablarni hayotda tatbiq etishi lozim:

- ozbek Kashtachilik xalq amaliy bezak san’atining hayotdagi roli va uning ahamiyati;

- Kashtachilik xalq amaliy bezak san’atida ishlatiladigan materiallarning hammasida ishlay olish;

- har xil asboblarda erkin ishlay olish;

-naqsh turlari va ularning eementlarini chiza bilishi;

- osimliksimon, geometrik, ramziy va boshqa naqsh turlarini tuza bilish;

- bu naqshlarni xalq amaliy san’ati turlarida qollay bilish;

- Kashtachilik xalq amaliy bezak san’ati buyumlarini yasay olish;

- ish ornini toza tutish, texnika xavfsizligi, yonqin xavfsizligi va gigiena qoidalarini bilish;

- ish vaqtidan unumli foydalanish;

- ish ornini va ishning eng ilqor metodlarini tashqil etishni bila olishi;

- murakkab bolmagan Kashtachilik xalq amaliy bezak san’ati asarlarini oqiy olish va ularni tahlil qila olishlari kerakligi va boshqalar.

Bu togarak mashqulot dasturini toliq ozlashtirgan har bir qatnashuvchi turli joylarda klub, madaniyat uyi qoshlarida xalq amaliy san’ati boyicha oqituvchilar, togarak rahbari sifatida ishlashlari mumkin.

Tabiiy osimlik turlarini naqsh eementlari holatida chizish stilizatsiyalash.

Kashtachilik san’atining ildizi juda qadim utmishimizga borib takaladi. İnsoniyat ozi uchun zarur bolgan jamiki buyumlarni badiiy bezab, takomillashtirib kelgan. Oddiy ruzgor

buyumlaridan tortib, kiyim-kechak, kitob, bino bezaklari hamma-hammasi naqsh eementlari yardamida bezatiladi. xalq amaliy san’atida bezak eementlari tabiatda uchrovchi osimlik dunyasi, gul, novda, barg va hayvonlar tasvirini eng sodda korinishlarida aks ettiriladi.

Ma`lumki har bir naqsh namunasi oziga xos naqsh eementlarini yigindisidan iborat. Stilizatsiya asosan osimlik va hayvonot dunyasidan olingan turli shakllar masalan, butalar, novdalar, shoxlar, barglar, gullar, mevalar va shu kabilarning tabiiy shakllarini qayta ishlash demakdir. Bunda tanlangan shaklni naqsh kompozitsiyasi tarkibiga kushish mumkin bolgan bezak shakliga keltiriladi. Bunda oquvchi butun bir yaxlit predmetning tashki korinishlarini bir nechta badiiy chiziklar yardamida anik lunda qilib tasvirlashni organadi. xalq ustalari kadimdan kullab kelayatgan jami naqshlar tabiat hamda vokelikning shartli tasviri bolishiga karamasdan oziga xos konun-koidalarga ega. Bu konun-koidalar tabiatning ozidan olingan. osimliklar fakat bir tomonga karab usadilar. Masalan, majnuntol xuddi pastga karab teskari usayatgandek tuyuladi, lekin novdadan barg bolib, bir tomonlama yonalishda davom etib keladi. Tabiatning bu konuni naqshda uz aksini topgan. Usta chizadigan naqsh shunchaki qogoz betini tuldirish uchun emas, balqi, ongli ravishda tabiat va badiiylik konun-koidalariga amal qilgan holda manzara tasvirini chizishdan iboratdir. Badiiy naqsh ishlash jarayanida oquvchilar koyidagilarni puxta ozlashtirib olishlari zarur:

- atrof muhitdagi, tabiatda mavjud bolgan tabiiy shakllarni qayta ishlash, ya`ni stilizatsiyalash yollarini bilishlari, undan samarali foydalana olishlari kerak.
- berilgan naqsh eementlari yaki namuna asosida yangi naqsh kompozitsiyasini tuza olishlari.
- mustaqil ravishda yangi naqsh kompozitsiyasini tuza oladigan bolishlari.

Naqsh eementlari bilan tanishtiruv mashgulotlarida ukituvchi oquvchilarni tabiat koyniga sayahatga olib chikadi va ular mashgulotlarda organgan nazariy hamda amaliy bilim malakalari asosida, osimliklar, hayvonot dunyasini kuzatadilar va “stilizatsiyalashtirish” orqali ularning badiiy tasvirlarini, shakllarini xosil qilish bilan bevosita shugullanadilar. Ukuvchilarga maxsus ketma-ketlik asosida tozilgan rangli yaki ok-kora foto-suratlardan foydalanish orqali tushunchalar berish ham yaxshi natija beradi.

Stilizatsiya tabiatda uchraydigan osimliklar, hayvonot dunyasini, uy-ruzgor buyumlarini tabiiy korinishdan ancha soddalashtirib, eng ixcham korinishlarda tasvirlash

demakdir. Naqsh chizishni organuvchilar ana shu usulni batafsil tushungan holda egallab olishlari lozim. Chunki kopgina naqsh kompozitsiyalari ana shu tarzda qayta ishlangan turli-tuman shakllar, tasvirlar yardamida qilinadi.

Kashtachilik mashgulotlari jarayanida naqsh eementlarini chizish va ularni xosil qilish tartiblari yollari va usullari ozlashtirib boriladi. Dastlabki mashgulotlarda naqsh eementlari tarzida koyidagi shakllar chizib organiladi.

- barglar (barg eementlarini chizish).
- gullar (gul eementlarini chizish).
- novdalar (novda eementlarini chizish).
- boglam va sirtmok (ularni eementlarini chizish).
- tanob (tanob eementlarini chizish).
- margula va kortak (uning eementlarini chizish).
- madoxil eementlarini chizish.
- gajak va jingalak eementlarini chizish.
- bofta va shkufta eementlarini chizish.

Odatda badiiy naqshlar chizishda koprok barg tasvirlaridan foydalaniladi. Bunda barg islimiy naqsh eementlari sirasiga kirganligi sababli nozik, nafis korinishlarda tasvirlanadi. Naqqoshlar tol, anor, xurmo, bodom, sambit, xina, atirgul, uzumlar va shu kabilar barglarini stilizatsiyalashtirib, naqsh kompozitsiyasini tozishda kadimdan foydalanib kelganlar.

Gullar - islimiy naqsh eementi bolib, naqshlarga targil pardoz berilganidan sung yanada kork va xusn bagishlaydi. Gul eementlari asosan naqsh shakllarining markaziy qismlariga joylashtiriladi. Gullarning ham bexisob turlari mavjud bolib, oziga xos nomlar bilan ataladi. Gul turlariga oddiy va muraqqab korinishdagi oygul, lola, paxtagul, chinnigul, pistagul, kuvachagul, karnaygul, safsargul, atirgul, nargizagul va boshka gul turlari kiradi.

Novda - osimliksimon naqsh eementi sirasiga kiradi. Gul, barg, mevabarg va boshka eementlarini uzaro boglab biriktirib tuldiradi. Namoyan ruta, morpech, munabbat, turunj va turli muraqqab naqsh kompozitsiyalarida novda eementlari yakka va kush bandlarda uchraydi.

Tanob naqsh namunalaridagi asosiy shakl yollarini yasaydi. Bunday shakl nomlari mexrob, medoxil kalampir, gardish va shu kabilar bilan ataladi.

Madoxil - islimiy naqsh eementi. Madoxil lola, tumor, uchburchak korinishini eslatuvchi shakllar misolida uchraydi.

Shkufta - islimiy naqsh eementi. Kiskacha shkuft deb ham ataladi. Shkufta asosiy shakl yasovchi eementlarni kortak - gajak korinishlarida uzaro boglaydi.

Ramziy naqshlar - kabutar, sher, balik, davlat gerbi va boshkalarning stillashtirib tasvirlangan eementlaridan tashqil topadi.

Ota-bobolarimizning qadimiy obidalarini nafis naqshlar bilan bezar ekanlar zavk bilan bir katorda ular orqali oz orzu umidlarini, muhabbatlarini, tilaklarini quylaganlar. Kashtashi mamolarimiz inson ruxiyatini juda chukor va har taraflama organib ularni ajoyib naqshu nigorlar bilan boyitganlar. Naqshlangan uyda kishilar xotirjam, osoyishtalik ogushida bolishi, uzok umr korishni donishmand bobolar asrlar davomida hayatiy tajribalar asosida ilgaganlar. Kashtachilik san’ati tilini bilish uchun naqshning har bir eementi va ranglarining ramziy alifbosini bilmok kerak bolgan.

Kashtachilikda ramz nima?

Ramz arabcha “ishora qilmok” sozidan olingan, tabiatni, vokelikni, hayatdagi kuvonch va tashvishlarni, dust va dushmanlarni, yaxshilik va yamonlikni naqsh eementlarini, jonli chiziklar, ranglar orqali tasvirlashdir.

Endi ozbek milliy naqsh tili alifbosi bilan tanishib chikamiz. Ular koyidagilardan iboratdir:

Geometrik naqsh eementlarining ramziy ma`nolari.

Teng tomonlari uchburchak - tik torgan holati hayatning boshlanishi. Teskari torgan holati esa hayatning oxirini bildiradi.

Teng yanli uchburchak - yaxlit bolingan bolak, ayrilik.

Kvadrat - dunyaning turt tomoni, osmon saroyi, koyash farzandi, abadiylik, yaruglik, mustaxkamlik.

Tugri turtburchak - ishonch.

Romb - ayal, ya`ni yar ramzi, serfarzandlik.

Aylana - olam, baxt, koyash odamlarni yavuz niyatidan qaytarish ramzi.

Besh kirrali yulduz - hayatning kiskaligi, besh kunlik dunya.

Yarim aylana - baxt.

Yarim oy - islom dinining ifodasi. Musulmonlik ramzi.

Koyash - hayat ramzi.

Bolut, olov - goliblik ramzi.

İslimiy naqsh eementlarining ramziy ma`nolari.

Bodom - baxt-iqbol.

Barg - baxorgi uygonish.

Kalampir - har kanday yamonliklardan va yamon kuzdan asrash ramzi.

Zirk guli (gulsafsar) - osoyishtalik va umr uzokligi.

Anor - ezgulik, tukchilik.

Oygul - baxt-ikbol ramzi.

Jingala - tukin-sochinlik, boylik ramzi.

Olma - muhabbat ramzi.

Novda - boylik va farovonlik.

Yaprok - baxorgi uygonish, navruz.

İsirik - yamon kuzdan asrash ramzi.

Atirgul - gozallik ramzi.

Kush va hayvonlarning ramziy ma`nolari.

Sher - mardlik, adolat va kuchlilik ramzi.

Tulki - maqqorlik.

Shumoli - donolik, xokisorlik ramzi.

Bolbol - sadokat.

Xumo - baxt keltiruvchi kush.

Boyqush - baxtsizlik, vayronalik.

Baliq - mashxurlik ramzi.

Sichqon - uy hayvonlarining kopayishi ramzi.

Echki shoxi, quchqor shoxi - jasurlik, mardlik, pokizalik ramzi.

Oq kabutar - tinchlik .

Oxu - gozallik, noziklik.

Axta (ulgi) tayorlash.

Axta- naqsh eki biror rasmni shaffof (kal`ka) qogozga chizib, chiziq yollari igna bilan teshilib, buyum eki biror sirtga tushurish uchun tayerlangan andaza. Xorazm ustalari axtani ulgi deb aytdilar. İlk davrlarda ustalar sirtiga tugridan-tugri chizib, uyib eki chizib buyaganlar, keyinchalik axta orqali tasvirni tushurish uchun kulayligini sezib foydalanib kelganlar. xalq ustalari naqsh kompozitsiyalarining eskizini va axtalarini yillar davomida saklab kelganlar. Ular xoxlagan vaktlarida bu axtalardan ijodiy foydalarnganlar. Axtalar hatto otadan- bolaga utib saklanib kelinib, bir katta boylik xisoblangan. Ustalar axtani maxsus sandiklarda saklab kelganlar. Hozir bunday axtalar ustalarning ozida va davlat arxivlarida saklab kelinmokda. Masalan, mashxur ganchkor usta Shirin Murodov, Toshpulot Arslonkulov, naqqoshlar T.Tuxtaxujaev, Jalil hakimov va boshkalarning tayerlagan ayrim axtalari arxivlarda saklanmokda. Axtani tayerlashning ilk bor naqsh ishlanadigan yuzaga muljallab yupka shaffof kogaz olinadi. Naqsh kompozitsiyasiga moslab simmetriya uki buyicha shaffof kogazni ikkiga, turtga va xokazolarga buklanadi. Buklamani bir qismiga naqsh chiziladi. Naqshli shaffof qogozni yumshok estikcha ustiga koyib naqsh chiziqlari ustidan igna bilan teshib chiqiladi. Naqshni yirik va maydaligiga qarab igna tanlanadi. İgna teshigi oraligi naqshning mayda va yirikligiga boglikdir. Agar naqsh mayda bolsa igna oraligidagi masofasi shuncha yakin boladi. Naqsh nuskasini teshib bolgandan keyin shaffof qogoz eyib yuboriladi, natijada naqsh nuskasi ish yuzasidan kuchiriladi va xokazo.

Mustaqil naqsh kompozitsiyasini tozish.

Mustaqil naqsh tozish jarayonida stilizatsiya orqali naqsh eementlarini uzaro biriktiradilar. Naqsh bolaklarining vazifalari va ravon chizilishiga e’tibor beriladi. Gul, barg, novda, bofta va kush bandlik naqsh eementlari toziladi.

oquvchilarning fantaziyalari, mavjud naqsh eementlarini ma`lum qonun-qoydalarga amal yilgan holda joylashtirishda ular ma`lum bilim va malakaga ega bolishlari lozimligini taqozo etadi. Birgina Bodom, Qalampir nusqalari shaklidan Kashtachilik, zargarlik,

kulolchilik, kashtachilik, zardozlik kabi xalq amaliy san’atida turli-tuman oziga xos naqsh namunalarini yaratish mumkin. Kompozitsiya tozish yollari va ularning xomaki namunalarini tayyorlash Kashtachilik, ganchkorlik, yogoch uymakorlik va boshka amaliy san’at turlari uchun umumiydek korinsada, aslida kullaniladigan xom ashyosi, ijro pardoz turlari bilan farklanadi.

Kompozitsiya sozi lotincha bolib joylashtirish, qurish, tozish degan ma`noni anglatadi. Bunda tanlangan naqsh kompozitsiyasiga kora uning eementlari qogoz yuzasida bir-biriga boglik holda joylashib, yaxlit kompozitsiyani xosil qiladi. Tanlangan mavzu mazmuniga mos keladigan naqsh kompozitsiyasini tozish uchun bir kancha xomaki eskizlar ishlanadi va ulardan talabga javob beradiganlari tanlab olinib, kompozitsiya tozishda qollaniladi. Naqsh kompozitsiyalar tozishda bolaklarning urnini almashtirish, kushimcha detallar kiritish orqali uning mavzusini yanada boyitish kabilar ham muhum ahamiyatga egadir. Naqsh mavzusining ifodalashda kompozitsiyaning asosiy konuniyatlariga rioya qilish lozim.

Kompozitsiyada naqsh yaratish muayyan koidasini simmetriya, assimetriya, muvozanat, detallarning ulchovi, shakli, rangi kabilarga rioya qilish tashqil etadi va bunga kat`iy amal qilinadi.

Naqsh kompozitsiyalarini tozishda koproq koyidagilarga e`tibor beriladi:

- Naqsh namunalaridagi chiziklar harakatining stilistik birligiga erishish .
- Davriy takrorlanish.
- Simmetrik joylashuv va ranglar mutanosibligini saklash.

Mustaqil naqsh tukish jarayonida oquvchilar stilizatsiya orqali tozilgan eementlarini ozaro biriktiradigan naqsh eementlarining vazifalari va ravon chizilishiga e`tibor beriladi.

Mustaqil naqsh kompozitsiyasini tozishda koyidagilarga e’tibor berish lozim:

- Chizilmoqchi naqsh kompozitsiyasini shakl, ulcham va taqsimlarini muljalga olish.
- Kompozitsiyaning yakka yoki qush banddan iborat bolishligi nazarda tutilgan holda tanob (yasovchi) eementi shakllarini joylashtirish.
- Kompozitsiyaga novda, barg, gul va boshqa naqsh eementlarini kiritib mukammallashtirish.
- Naqsh bandini bofta, shkufta eementlari bilan boglab boyitish.

- Kompozitsiyaning asosiy shaklini umumlashtirib naqshni nomlash.
- Kompozitsiyaning ma`no va maqsadini xisobga olgan holda rang tuslarini aniklash.

Mustaqil naqsh tuqishni boshlashda oquvchi ikki, uch va undan ortik eementlar yordamida eng sodda naqsh variantlarini tozishi mumkin. Bunda ixtiyoriy tanob shakli chiziladi va gul, novda, barg eementlari yordamida tuldiriladi. Mavjud kompozitsiyani shakl yoki gul eementlari nomlari yordamida nomlash mumkin.

Yol, aylana, kvadratga chiziladigan naqsh kompozitsiyalarini ham ixtiyoriy ravishda mavjud naqsh eementlari birikmasidan toziladi. Har qanday naqsh kompozitsiyalari pishik va chiroyli chizilishiga ahamiyat berilishi kerak.

Eementlarning uzaro tartibli joylashuvi naqshning jozibasini yanada oshiradi.

Mustaqil naqsh kompozitsiyasini tozishda ham ustalari ijodini kuzatish, xalq amaliy san'ati muzeyiga borish va nusxa kuchirish yaxshi samaralar beradi.

Oddiy naqsh kompozitsiya tozish.

Boshlangich sodda naqsh kompozitsiyalarini tozish odatda oquvchilarda bu borada ayrim nazariy va amaliy tushunchalar, ish tajribalari xosil bolganidan sung mustaqil topshirik sifatida berilishi mumkin. Dastlab oquvchilar buyum yoki yuza sirtini, uning oziga xos ulchamlarini diqqat bilan kuzdan kechirib, bolajak naqsh kompozitsiyasining shakl va eementlarini "*ayolan" tanlab oladilar. Albatta, bu naqsh eementlari oquvchilar tomonidan qachonlardir ozlashtirib olingan yoki kuzatilgan naqsh bolaklaridan iborat boladi. Bunda oquvchilarning tasavvurlari, ish tajribalari, fikr yuritishlari kanchalik yaxshi rivojlangan bolsa, shuningdek, xotiralari zaxirasida kanchalik kop naqsh eementlari mavjud bolsa, ular ajoyib naqsh kompozitsiyalarini tozishlari mumkin boladi. Tozilajak naqsh kompozitsiyalari bolaklar asosida tozilib, uning nusxasi maxsus usulda kerakli joylarga kuchirilib tushiriladi. Bu usuldan foydalanish uzoq vaktlar mobaynida naqqoshlar mexnatini ancha engillashtirib kelmokda. Shu korsatmalarga muvofik shakl yasovchi reja- kolip 4\1 nisbatda chizib olinadi. Ramka chiziklari yakka, kush va bir necha kushimcha chiziklardan iborat bolishi mumkin. Patnis korinishidagi bu shaklga bofta va gajak eementlari ulanadi. Navbatdagi boskich yakka yoki kush bandli tanob yasovchisini topishdir. Tanob shakli mexrob va yurak shaklidan iborat bolishi ham mumkin. Mashklar davomida chiziklar

harakatining ravonligiga shakl chiziklarining kiyshik yoki sinik holatda chizilib kolmasligiga e’tibor karatiladi. Yakka band yolidan iborat tanob ayrisi shkufta eementi bilan boglanadi. Endi yuza bushliklariga gul, novda, barg va boshka eementlarni bir-biriga boglagan holda joylashtirish rejalashtiriladi. Novda shakllar buyicha harakatlantirilib chizib boriladi. Kompozitsiya tarkibidagi novdaning chizilishi gul va boshqa naqsh eementlarining bir-birlari bilan yaxlit, uzviy boglanib ketishini ta`minlaydi. Naqsh namunasiga novda, gul va barg eementlarini joylashtirish, ya`ni ulash natijasida kompozitsiya mazmuni tugal echimini topadi, mavjud naqsh kompozitsiyasi patnis korinishidagi naqshlar turiga xos bolganligi sababli “Patnis islimi” deb ataladi.

Kompozitsiya rejasini tozish va chizish jarayonida shakl va zamin buyicha tarkaluvchi ranglar va eementlarning uzaro mutanosibligi xisobga olinishi shart. Buning uchun dastlab naqsh kompozitsiyasining koralama nusxasi chizib olinadi. Sung, ana shu koralama asosida (lozim topilgan taqdirda ayrim uzgartirishlar kiritish orqali) har bir bolakka ishlov berilgan holda uning nusxasi kerakli joylarga kuchiriladi va yaxlit naqsh toziladi.

Naqshni bir qotor korip chiqqash u buyoqlar yordamida boqishma-bosqish buyaladi

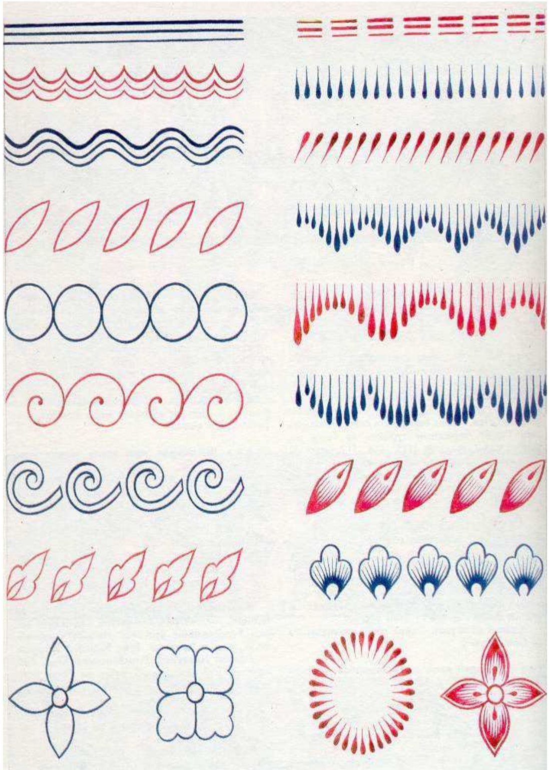

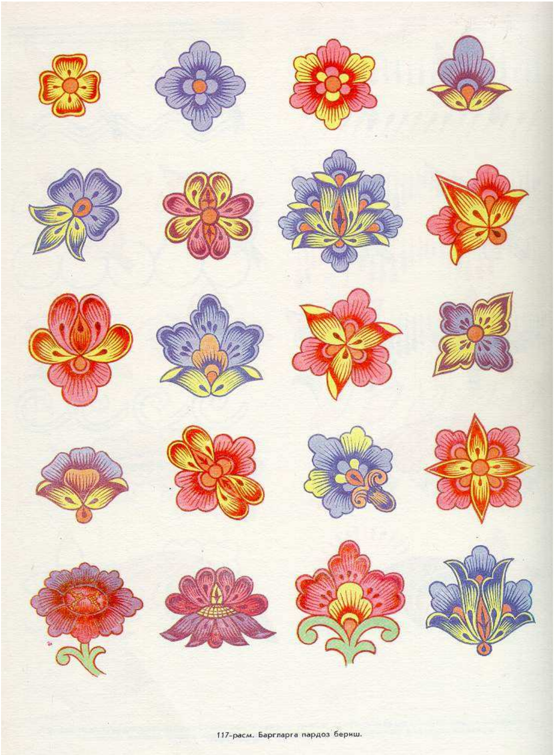

Kashtashi hayollar

Kashtachilikda ishlatiladigan naqshlar

ozbek dopilari

Gilam dupilar

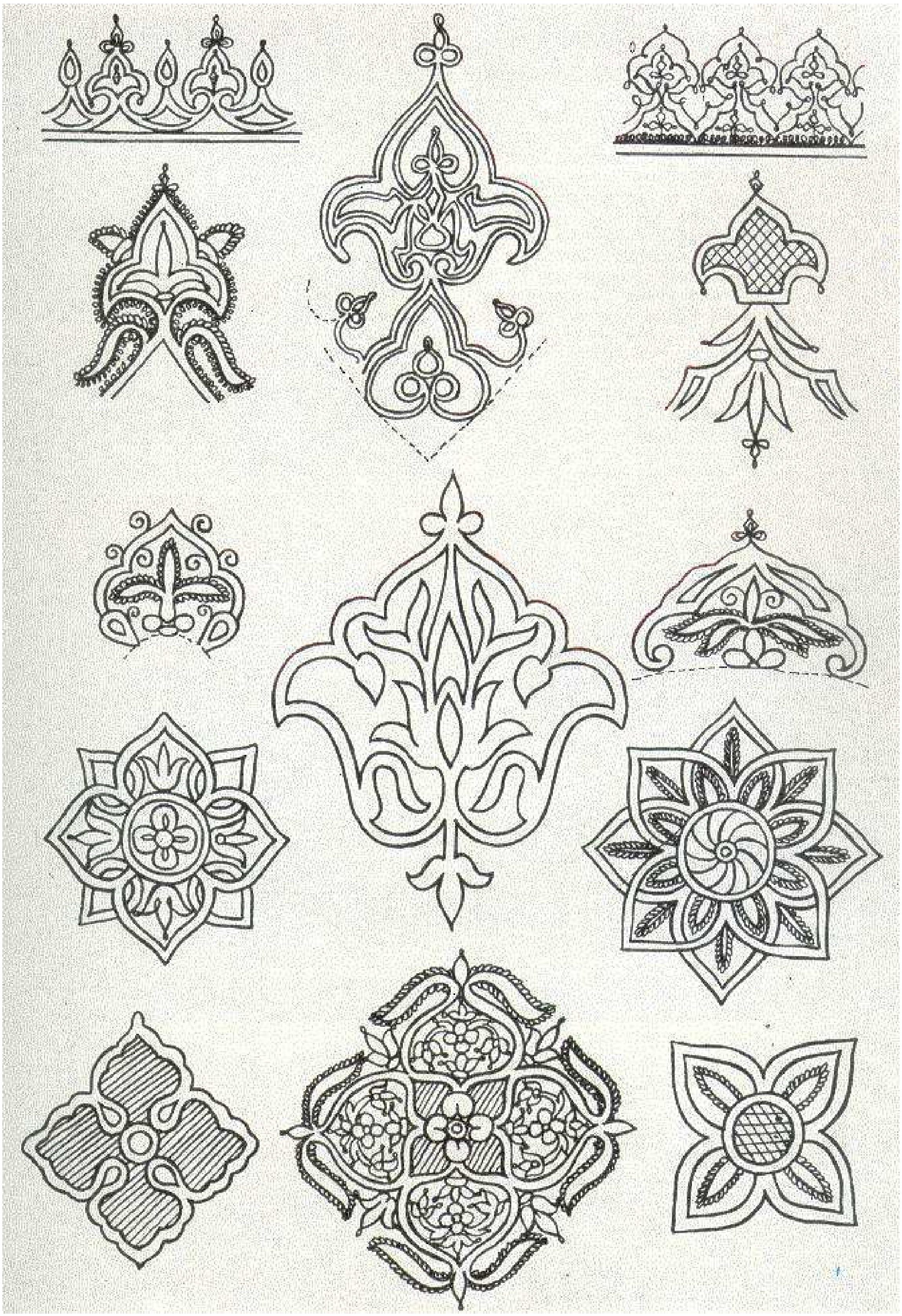

Zardozlikda ishlatiladigan naqsh uementlari

Zar doppi

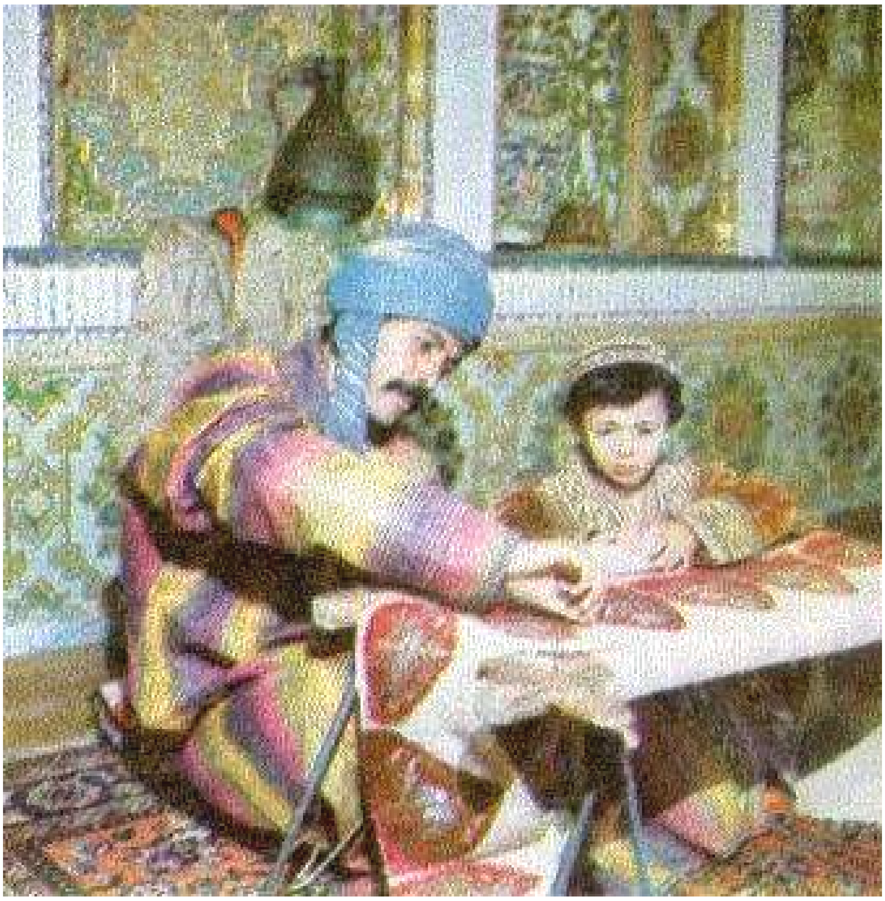

Zardoz usta shokirti bilan

ATAMALARNİNG İZO*Lİ LUGATİ

Ark - xon turadigan joy, xon saroyi.

Applikatsiya - lotincha yopishtirish degan ma`noni bildirib, gazlama, hokoz va boshia materiallarga boshia gazlama, hokozning har xil shakllarda kesilgan bolaklarini yopishtirish yoki tikish yoli bilan bezashdir. Applikatsiya kashtadozlikning maxsus turi, u oziga xos texnologiyaga ega. Asosiy matoga rangdor mato parchasini, charm va boshialarni iadab, atrofi kashta choklari bilan tikib chiqiladi. Applikatsiyada kopincha izma choklardan foydalaniladi. Kashtaning bu turi ozbekistonda yaxshi rivojlanmagan. *ozirgi vaitda kopincha bolalar pal`tosi, koylaklari, bosh kiyimlariga har xil iush, meva, gul va hayvonlar tasviri applikatsiya usulida bezatilyapti. Ayrim hollarda ayollarning ba`zi kiyimlari shu usulda bezatilyapti. Arhitekturada va biror buyumlarni bezashda applikatsiya usulidan ham keng foydalanilgan va foydalanib kelinmogda.

Anorgul - Kashtachilikda, kulolchilikda va boshqa xalq manzarali san’at turlarida ishlatiladigan anor eementidan tashqil topgan osimliksimon naqsh. Anorgul qadimdan ishlatilib kelinayotgan naqsh turi bolib, kopincha Fargona naqsh uslublarida ayniqsa kop ishlatiladi. Bu naqsh turi hayotdagi tugchilik, tukinsochinlik ramzi sifatida ifodalanadi. Anorgul kompozitsiyasida anorni ikki xil, ya`ni tabiiy yoki stillashtirilgan naqsh uslubida tasvirlashadi. Bu naqshda kopincha anorning ichki qismi ham qisman tasvirlanadi. Anorgul kulolchilikda, misgarlikda, kashtachilikda, tuqimachilikda, Kashtachilikda juda kop ishlatiladigan naqsh.

Asosiy rang - tabiatdagi sarig, qizil, zangori, ranglar. Shu ranglarni birbiriga ozmi kopmi aralashtirish natijasida boshqa ikkinchi darajali ranglar kelib chiqadi.

Angur - uzum gujumlari korinishidagi naqsh turi. osimliksimon naqsh turlaridan biri bolib, zardozlikda juda kop ishlatiladi.

Anqo- afsonaviy qush, ramziy naqsh eementi bolib, u kishiga baxt keltiruvchi degan ma`noni bildiradi. Bu qush kulolchilikda, Kashtachilikda, misgarlikda, ganch uymakorligida va boshqa xalq amaliy san’ati turlarida ishlatiladi. Ayniqsa kulollar uz laganlarida anqo qushini ajoyib qilib tasvirlab kelganlar. Chunonchi kulollar Usta Abdulla, usta Bobo Boyniyozov, Uzoqboy Shermatov, Muhiddin Rahimov va boshqalarning ishlarida kop uchratish mumkin.

Bodom - bodomni stillashtirib tasvirlangan osimliksimon naqsh eementi. U bosh kiyim, zargarlik, matolarda, me`morchilik va boshqa xalq amaliy bezak san’ati turlarida ishlatiladi. Bodomni naqqoshlar baxtiqbol ramzi tariqasida ishlatishadi.

Besh sakkiz un-ikki raxli girih - geometrik naqshning bir turi bolib, kompozitsiya besh qirrali, sakkiz qirrali va un ikki qirrali geometrik shakllardan iborat naqsh kompozitsiyasi.

Bargi madohil - barg shaklidagi madohili. Madohili turlaridan biridir. Bu naqsh turi qadimdan ishlatilib kelingan bolib xalq amaliy san’atining barcha turlarida gullaniladi.

Bargi xurmo- osimliksimon naqsh turi, xurmo daraxtining bargini naqqosh tomonidan stillashtirib olingan tasviri.

Vassol - ruscha restavrator, qayta tiklovchi usta.

Gulcha - gul shaklini eslatuvchi juda oddiy zanjira naqsh. U zanjira namoyon chetlariga kopincha hoshiya tariqasida ishlatiladi. Bu naqshlarni toshkentlik uymakor usta M. Qosimov ijodida kop uchratish mumkin.

Guldon - gul solinadigan, labi qayrilgan badiiy idish. Kopincha naqqoshlar gul solingan tuvaklarni badiiy qilib tasvirlaydilar. Ustalar qadimdan turar joy va ziyoratxonalarning devor va shiftlarida guldon shaklini tasvirlaganlar. Ular guldonni garoyib tasvirlasalarda biroq hammavaqt va hamma joyda qulf urib ochilgan dastagulni korib quvonamiz.

Guli chorbarg - turt yaprogli gul naqsh bolib, osimliksimon naqsh turiga kiradi. Xalq amaliy san'atining barcha turlarida ishlatiladi.

Guli seraftor - uch yonalishli ruta islimiy naqsh. Kashtachilikda, ganchkorlik, yogoch uymakorlik kabi xalq amaliy san'ati turlarida kop ishlatiladi.

Gultojixuroz - xuroz tojisiga uxshagan gulning stillashtirib olingan osimliksimon naqsh eementi.

Guldor savat - gulga uxshatib tut, terak, tol va boshqa daraxtlarning novdalaridan tuqilgan savat. Guldor savatlar tuqish qadimdan rivojlanib kelinayotgan san'at turi bolib, bu bilan juda kam odamlar shugullanadi, chunki u juda kop mehnat talab qiladi. Ular ishlatish joyiga qarab, non savat, kajava savat, qoshiqdon, elama savat va shu kabilardir.

Gardish - naqsh doiralardan tashqil topgan ritmik joylashgan kompozitsiya.

Davrai islimi - osimliksimon naqsh eementlari bilan tuldirilgan aylana shaklidagi naqsh.

Duppiduz - duppi tikuvchi chevar. Duppidozlik qadimiy hunar bolib, ular duppilarni uylarida tikib, keyin dukonlarda sotganlar.

Yorqinlik kontrasti – yorqinlik qaramagarshiliklari, rangining yorqinligi, yorqinlikning yonmayon torgan ranglar ta`sirida uzgarishi.

Yordamchi tanob - naqsh kompozitsiyasidagi ikkinchi darajali chiziq.

Yoruglik shu`lasi - refleks, yoruglik nurining atrofidagi buyumga nisbatan jilolanishi.

Jingalak - osimliksimon naqsh eementi, bu qall naqsh kompozitsiyada tuldiruvchi eement. Bu naqsh eementi qadim zamonlardan beri ishlatilib kelinadi.

Jilo - yaltiratish, jilva berish, chuionchi uyilgan ganch rel`efiga pardoz berish.

Jiydagul - jiyda gulini stillashtirib olingan tasvir, islimiy naqsh eementi.

Jannat gul - osimliksimon naqsh turlaridan biri bolib, sayrogi qushlar kompozitsiyasiga kiritilgan.

Zanjirai madoxilcha - madoxili shaklida tozilgan ensiz islimiy zanjira naqsh. U yogoch uymakorligi, Kashtachilik, ganchkorlik va boshqa xalq amaliy san'ati turlarida ishlatiladi.

Zanjirai islimi gulsapsar - osimliksimon naqsh turlaridan bolib, asosiy naqsh eementi gulsapsar. Zanjirai islimi gulsapsar, qush mehrobni ichida gulsapsarni tunkarma takrorlanishidan iborat boladi.

Zamin - uymakorlikda va Kashtachilikda naqsh bezagining tagi, foni.

Zaminkor pardoz - pardozlar ichida eng soddasi. Tushurilgan naqsh guli hech qanday ishlovsiz qoldirilib, zamin biroz chuqurlashtiriladi. Bu pardozning harakterli joyi shundaki, naqsh shakllari zaminga tushgan soya hisobiga korinadi.

Zamin qalam - ganch uymakorligida uyilayotgan naqsh zaminini qirib tozalash va tekislash uchun ishlatiladigan asbob. U qalam turiga kirib eng kattasi 1o sm dan oshmaydi (bandi bilan).

İlon izi - tulginsimon osimliksimon naqsh. Toshkentdan boshqa viloyatlarda «islimi» naqsh deb yuritiladi.

İnkrustatsiya - buyumga biror materialni yogoch, suyak, sadaf va boshqalarni qadab natssh yoki badiiy tasvir ishlash.

İslimi bolbol - bolbol tasviri bilan ishlangan osimliksimon naqsh.

İslimi mehrob - osimliksimon naqshlar bilan tuldirilgan mehrob.

İslimi muhja - tanob va kortaklar bilan chirmashib ketgan osimliksimon naqsh.

İslimi majnuni barg - majnun tol novdalaridan tashqil topgan osimliksimon naqsh.

İslimi pargori - tsirkul` bilan bajarilgan islimiy naqsh turi. Qadimdan rivojlanib kelayotgan naqsh turi, ganchkorlik, yogoch uymakorligi, misgarlikda kop ishlatiladi.

Yurmab tikish - qulda kashta tikish usullari ichida eng kop mehnat talab qiluvchi usullardan biri U kashta ignasi eki ilgakchada tiqiladi.

Yurma - kashtani qulda yurmab tikishni qoraqalpoq va qozoqlar «ilmog» deb yuritadilar.

Koler - biror joyga tayerlangan buyoq.

Kolorit - badiiy asardagi etakchi rang.

Kabutar - naqqoshchilikda ramziy naqsh eementi bolib, tinchlik va osoyishtalikni bildiradi.

Kompozitsiya - lotincha suzdan olingan bolib, u tuqish, birbiriga ma`lum tartibda joylashtirish, solishtirish va birlashtirishni anglatadi.

Kungura - qal`a devorlari eki imorat tepasidagi tishga uxshatib ishlangan arhitektura bezagi

Kapitel` - ustunning boshi, yuqorigi bezalgan qismi U bosh ustun, (hari)ni ustiga quyilgan yukni ushlab turadi

Kompanovka - chizilishi kerak bolgan naqshni eki biror narsani tugri joylashtirishdir.

Musavvada - loyihaning eskizi, xomaki nusxasi.

Margula - qush chiziqli gajak - osimliksimon naqsh eementi. U xalq amaliy san’ati turlari misgarlik, Kashtachilik, ganchkorlik, zardozlik va boshqalarda ishlatiladi. Agar bir novdani uchida ikki margula hosil bolgan bolsa, uni *qush* margula deb yuritiladi. Tasvirda novda bilan margula tasvirlangan bolsa margulani novda deb yuritiladi. Naqsh kompozitsiyasida margula tuldiruvchi eement hisoblanadi.

**Medal`on -** italyancha medal` ma`nosini anglatadi. Doira yoki oval shaklida ishlangan, tugallangan mustaqil kompozitsiya. Medal`on ganchdan (gips, alebastr), yogoch, mis (bronza), toshga uyib, qirib, hokoz, mato, yogochga tush`, turli buyoglarda chizib va hokazolarda quyib, buyab, sirlab hosil qilinadi.

Minnatyura - lotincha buyoq sozidan olingan, qadimgi qulyozmalar hamda toshbosma kitoblarning sahifalarini bezagan rangli surat. orta Osiyo xalqlarida miniatyura san’ati uzoq tarixga ega, ayniqsa XV asrlarda Behzod, Shoh Muzaffar kabi buyuk musavvir hamda naqqoshlar miniatyura san’atining ajoyib asarlarini yaratib miniatyura san’atining bu turiga ulmas obidalar qushdilar. qadimgi miniatyura san’atining an`analari hozir ham davom ettirilyapti. *ozir yosh talantli miniatyurachilar juda kop ulmas asarlar yaratmogdalar.

Maket - narsa, bino, biror joy, muqarnasi va boshqalarning kichraytirib tayyorlangan fazoviy tasviri.

Masshtab - reja, chizma va boshqa narsa, ob`ekt chiziqli ulchamlarining, naturadagi masofalarning haqiqiy uzunligiga nisbati bolib, masshtab grafikli yoki sonli ifodalanadi. Naqqosh ganchkor va bezakchi ustalar bezatiladigan xonani masshtab buyicha kichraytirib eskizini bajaradilar.

Mexrob - mehrob tasvirini beruvchi naqsh, ya`ni markazdagi aylana, bir necha mehroblarni tutashtirib hosil qilgan naqsh. Mehrobning turi juda xilmaxil. Masalan, mehrobi bargi bed, mehrobi duraftor, mehrobi seraftor, mehrobi duraftori islimi, mehrobi mux,ja, mehrobi madoxili va boshqalar.

Moh - yarimoy, ramziy naqsh eement. Zardozlik va misgarlikda juda kop ishlatiladi.

Naqqoshzoda - ota kasbini davom ettiruvchi hunarmand yoki san’atkor (naqqosh).

Nim zanjira - yarim zanjirasimon naqsh.

Nim islimi bargak - barglardan tashqil topgan sodda yarim islimiy naqsh.

Oftoba (samovar) - misdan yasalgan suv qaynatiladigan idish. Shaklan oftobaga uxshash, suvdon ichida utxonasi joylashgan boladi. Ruslarning orta Osiyoni zabt qilishigacha qaynar qumgon, qora qumgon yoki qumgon deb yuritilgan.

Oygul - bir necha yaprogli moychechak shaklidagi naqsh eementi, uning yaprogini soniga qarab uch yaprogli, turt yaprogli, besh yaproqli oygul va hokazolar deb nomlanadi. U osimlik naqsh eementi bolib, ustalar naqsh kompozitsiyalar tugishda juda kop ishlatadilar. Oygul naqqoshlar tasavvurida baxtigbol ramzi tariqasida qollanib kelinadi.

Oyguli islimi - tanob bilan bandni murakkab aylanma harakati va urtasida oygul tasvirlangan islimiy naqshning bir turi. Bu islimiy naqsh turi Samarqandda keng tarqalgan.

Ornament - lotincha – Oqpatepa bezak degan ma`noni bildiradi. Bino yoki biror narsaga ishlangan naqsh. Ornamentlar geometrik, osimliksimon, ramziy va boshqa turlardan tashqil topishi mumkin. Ornamentlar simmetrik yoki assimmetrik bolishi mumkin. Bu ornamentlar simmetrik bolsa ma`lum takrorlanuvchi rapportdan iborat boladi.

Ot - ramziy naqsh eementi, zakovat, tafakkor ramzining ifodasidir.

Obida - arabcha moddiy madaniyat yodgorliklari bolib, uni xalqimiz kuz qorachigidek saglab kelmogda. Ularni qayta tiklash uchun davlatimiz katta mablaq ajratgan. *ozirda (restavrator) ustalarimiz katta ta`mirlash ishlari olib bormoqdalar. Obidalar, bu bizning tariximiz hisoblanadi.

Pushti moqi – baliq tangachasiga uxshash naqsh turi, uni baliq tangachalari deb yuritiladi.

Pardoz - zargarlik, ganch uymakorligi, misgarlik, yogoch uymakorligi va boshqalarda buyumga oxirgi ishlov berish, pardozlash, jilolash. **Ranglarnikg tenglashuv qonuni -** tenglik, ranglarni uzaro muvofiqlashuv qonuni, tuldiruvchi va qaramaqarshi ranglar misolida korish mumkin.

Ramziy naqsh - nishon, simvolik naqsh. Naqshning bir turi. Bu naqsh eementi yulduz, bugdoy yoki biror shartli tasvirda ishlangan boladi. Toshpulat Arslongulov, Maxmud Usmonov va boshqalar bu sohada kop ishlaganlar.

Ranglar gormoniyasm - ranglarmi birbiriga muvofik, tushishi.

Ritm - kompozitsiyaning eng kuchli va harakterli asosi hisoblanadi. Ritm naqsh eementining ma`lum masofada bir tekisda takrorlanib kelishi, naqshdagi harakatning uzluksiz va gozal korinishini ta`minlaydi.

Ranglarning tozaligi -mazkor rangning spektr ranglardan biriga yaginlashib borishi. Spektr rang eng toza rang hisoblanadi.

Ranglarning vazminligi -ranglarning kishida ogir va engil taassurotlar uygotuvchi xususiyati, tug va och ranglar.

Rang kompozitsiyasi - naqsh (chizilgan yoki uyilgan) ranglarining umumiy korinishi.

Rang - nafis xalq amaliy san’atning joni

Raftor - forscha yurish degan ma`noni bildirib, tovusraf tortovus yurishdir. Naqshda novdani bir yoki ikki tomonga tulginsimon usishi mumkin. Novda sonining yurish soniga garab naqshlar yakraftor, duraftor, seraftor deb nomlanadi.

Stilizatsiya - qayta ishlash. Tabiatdagi gul, novdz, barg, qush, hayvsn, odam va boshqalarni naqqosh tomonidan qayta ishlab tasvirlanishi.

Skluet - (frantsuzcha siluette) XVIII asr frantsuz davlat arbobi nomidan olingan, kishi, hayvon, qush va boshqalarning soyaga uxshatib bir xil rangda ishlangan tasviri. Bunda sidirga rangdagi hokozni kesib boshqa rangdagi hokoz yoki materialga yopishtirish ham mumkin. Grafika texnikasining bu turi qadimdan Hitoyda, Yaponiyada va boshqa Sharq mamlakatlarida, XVIII asrdan Evropada rivojlangan. Keng ma`noda narsa, bino va turli shakllarning harakterli korinishi.

Simmetriya - grekcha suz bolib, mos degan ma`noni bildiradi. olchovlarning birbiriga mosligi, tengligi, mutanosib kelishi demakdir. Simmetriyaning bir qancha turlari bor.

Se gula - uch guldan tashqil tolgan osimliksimon naqsh.

Sovug ranglar - muzni, qorni, suvni eslatuvchi havorang, zangori, kukish, yashil, tug binafsha kabi ranglar.

Simmetriya uqi - tekislik yoki fazodagi uzaro simmetrik joylashgan shakllarga nisbatan teng uzoqlikdagi tugri chiziq.

Sebarga - uchbarg, uchta bargni badiiy holatdagi shakli. Naqsh kompozitsiyalarida tez-tez uchrab turadi.

Smalta - sopol, shisha hamda chinni buyumlarni buyashda ishlatiladigan och qizil buyoq. U shisha massaga tuz yoki turli metallarning oksidlarini qushish bilan tayyorlanadi. Smalta mozaika tayyorlashda ham ishlatiladi. Buyuk rus olimi M. V. Lomonosov rus smaltasining asoschilaridan biri edi.

Tuqima gilam - gilam turlaridan biri, gilamning guli tuqiladi. ozbekistonda tuqima gullarni ikki turi, ya`ni patli va patsizi (polos) bor.

Tikma gilam - tayyor buyumga gul tiqiladigan gilam turi.

Tarqil - (Kashtachilikda) naqshning gul va barglarini ozidagi hosil bolgan soyalarni har xil rangli chiziqlar yordamida pardozlash. Kashtachilikda tarqil pardoz berishning bir turi, naqqoshlar tabiatdagi gul va barglarni ozidagi soyalarni rangli chiziglar yordamida tasvirlaydilar. Tabiatdagi gullarning urugi va changlarini ham naqqosh naqshni pardozlashda chizib buyab tasvirlaydi. Tarqil berishning har xil yollari bolib, buyalayotgan gul va barglarning rangidan tarqil har doim tugrog olinib pardoz beriladi. Gul va barglarga berilayotgan tarqil ularning harakteriga va rangiga mos bolishi kerak.

Taka mugiz - oddiy osimliksimon zanjira naqsh. Echkining shoxini stillashtirib olinib lentasimon ikki tomonga takrorlanishidan hosil boladi. Qirgizcha zanjira naqshdir.

Chor madoxil - turt yaprogdan tashqil topgan madoxil naqsh.

Chorgul - turt yaprogli oddiy gul. ¤simliksimon naqsh eementi.

Shox - osimliksimon naqsh eementi.

Shogbarg - shohonabarg - islimi naqsh eementlaridan biri bolib, barglar ichida eng kattasi. Shohbarg naqqoshlar tasavvurida erta bahorgi uygonish ramzini ifoda etadi.

Eskiz - xomaki tasvir, qul bilan kuzda chamalab, chizmachilik asboblarisiz taxminiy ulchamlarda bajariladigan xomaki tasvir. Naqqosh, rassom, bezakchi, ganchkor va boshqalar biror narsa yoki uyni bezashdan oldin xomaki tasvirni bajaradilar. Shu eskiz buyicha ish bajariladi. Lekin ish jarayonida eskizdagi ayrim narsalar uzgarishi ham mumkin.

osimliksimon naqsh - bahor, xonadonga baxt, sixatsalomatlik hammavaqt muhabbat hukm surishini tarannum etadi.

Yulduz gul - yulduz shaklidagi gul, osimlikimon naqsh eementi. Naqsh kompozitsiyalarda kuda kop uchraydigan qadimiy gul.

Yakka barg - bir barg, zardozlikda bargning qadiiy jilosi.

Yakka zanjira - bir qator zanjira. Oddiy anjira turiga kiradi.

Xulosa

ozbek xalq amaliy bezak san’ati ham san’at, ham hunar. asrlar mobaynida ota-bobolarimiz tomonidan koz qorachigidek asrab avaylab kelingan xalq amaliy bezak san’ati durdonasidir.

Asrlar davomida ortirgan madaniy boyligimiz, xalq amaliy san’atining ayrim turlari, ularning oziga xos tomonlari, haqiqiiy ozbekcha nomlari ishlash texnologiyasi va ularni yaratgan ustalarimizning nomlari asta-sekin unutilib ketish arafasida. Shuning uchun xalqimizning asrlar boyi qilgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan tarixiy yodgorliklar va boshqa amaliy san’atini koz qorachigidek saqlash, qadrlash va ulardan foydalanish hozirgi davrimizning eng muhim vazifalaridan biridir.

Kashtachilik-bezak san’atining asosiy maqsadi kishilar yashaydigan muhitni va ozini urab olgan buyumlarni chiroyli qilishdan iborat. San’atning bu turida gozallik va kullanish (foydalilik) birligi degan ibora bor. U buyumlarni faqat turmushda qollanilgandagina gozal bolishi mumkinligini bildiradi. *atto, ayrim buyumlar bezaksiz bolganda ham gozal va badiy bolishi mumkin. Bunda bu buyumning shakli va materiali katta ahamiyat kasb etadi.

ozingiz tasavvur etib koring, biron bir usta nixoyatda ajoyib bir shakldagi, tozilishdagi, rangdagi, bezakdagi buyumni yaratgan. U har jihatdan kishilar e'tiboroni oziga tortdi.

Sinfdan tashqari ishlarni kashtachilik o'qituvchisi o'zining ish joyining sharoitiga qarab past balandligini hisobga olib maktab, litsey kollej ma`muriyati bilan birgalikda kelishilgan, davlat tomonidan belgilangan savollarsoatlr majmuasida ish rejalar tuziladi.

Har bir to'garaning turiga qarab, o'quvchi o'smirlarning o'zlshtirishiga qarab mavzular osondan qiyingacha soddadan murakkabiga qarab tuziladi. Ish rejalari asosida asbob uskunalar, har qanday to'garak uchun, tanlangan yoki ajratilgan xonaga joylashtiradi. To'garakka qobil qilish tanlov asosida uyushtiriladi. To'garakning maqsadi tanlangan kashtachilik, amaliy san`atning biror bir turini mukammal sir asrorini o'rgatish va kelajakda o'quvchi o'smirga to'kri kasb xunarni egallashga yo'llanma berishdan iborat bo'lmoki kerak.

Bundan tashqari kashtachilik san`at o'qituvchisi sinfdan, to'garakdan tshqari tashkiliy ma`naviy ishlarni oib borish uchun ham yillik tadbirlar uyushtirish kerak. Bular sa§xatga olib chiqish, muzeylarga olib borish, har xil uchrashuvlar ma`ruzalar va mavzuli kechalar uyushtirish, sinflararo ko'rgazmalar to'garak ko'rgazmalarni uyushtirish, o'tkazish lozim.

Xalq amaliy san'atining qaysi bir turi bolmasin uning zaminida naqsh eementlaridan tozilgan kompozitsiya yotadi.

Naqsh kompozitsiyasining bezak eementlari esa tabiatda uchrovchi gul, novda, barg, parranda va hayvonot dunyosini tasvirlashda xosil qilinadi.

*ar bir voxa va shaharlarning naqsh kompozitsiyalari bir-biridan uzaro ajralib turadi. Xorazm, Toshkent, Fargona Kashtachilik maktablarining uz ornament va rang kolloritlari mavjud. Mustaqil naqsh tozish jarayonida stilizatsiya orqali naqsh eementlarini uzaro biriktiradilar. Naqsh bolaklarining vazifalari va ravon chizilishiga e'tibor beriladi. Gul, barg, novda, bofta va kush bandlik naqsh eementlari toziladi.

Kashtachilik amaliy-bezak san`ati tugaraklarda nazariy bilimlar kiskartirilgan hajmida beriladi. Lekin, xalq amaliy san`ati tarixi, uni nazariy asoslari, xalq ustalari, amaliy san`atda ishlatiladigan ish kurollar va jixozlar, materiallar, ish uslublari, xalq san`ati rivoj topgan markazlar, san`at va ulkashunoslik muzeylari, ulardagi eksponatlar xaqida keng malumotlar berilishi talab etiladi.

oquvchilarning fantaziyalari, mavjud naqsh eementlarini ma`lum qonun-qoidalarga amal qilgan holda joylashtirishda ular ma`lum bilim va malakaga ega bolishlari lozimligini takozo etadi. Birgina Bodom, Kalampir nusxalari shaklidan kashtachilik, zargarlik, kulolchilik, kashtachilik, zardozlik kabi xalq amaliy san’atida turli-tuman oziga xos naqsh namunalarini yaratish mumkin. Kompozitsiya tozish yollari va ularning xomaki namunalarini tayyorlash kashtachilik, ganchkorlik, yogoch uymakorlik va boshka amaliy san’at turlari uchun umumiydek korinsada, aslida qollaniladigan xom ashyosi, ijro pardoz turlari bilan farqlanadi.

Tarixda va ayni kunlarga qadar saqlab kelinayotgan bu amaliy san’at turlari kelgusida yanada qadrlanadi, ardoqlanadi. Zero, oyib, chizib, tirnab, boyab ishlangan takrorlanmas naqshlar inson idrokining, odam histuyqularining ifodasidir. Bamisoli yoqoch, suyak, qora loy ganch va boshqalarga jo etilgan hayot qoshiqidir. hayot qoshiqi esa zamonlardan zamonlarga baralla yangrayveradi.

Madaniy meros va yuksak badiylik milliy an`anani rivojlantirishga undan foydalanish, undagi ijodiy amaliyot uslublarini joriy etish, tabiiy material bilan ishlash, kishilarda ayniqsa, yoshlarda hunt chidam, qat`iyat, xalq amaliy san’atining qiziqarli oziga xos. turlariga daxldor etish maqsadga muvofiqdir.'

Klub muassasalar qoshida ozbek xalq amaliy bezak san’ati togaraklarini tashqil etish, kishilarni, ayniqsa togarak qatnashuvchilarini siyosiygoyaviy va estetik ruhda tarbiyalashda, gozallikni seza bilishga, san’at asarlarini organishga, ulardan bahra olishga, izlanuvchanlik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini oshirishga, amaliy san’atga bolgan qiziqishlarini kuchaytirish, kasb tanlash, konikma va dunyoqarashni shakllantirishda muhim rol` oynaydi.

Shunday ekan ozbek xalqq amaliy bezak san’ati va uning turlari bolmish Kashtachilik, ganchkorlik, zargarlik, kulolchilik, misgarlik, yoqoch oymakorligi va boshqa togaraklarda togarak rahbari barcha imkoniyatlardan samarali foydalanib oz ishlarini rejali tashqil etish

va tarbiyaning hamma tarkibiy qismlarini kompleks amalga oshirishga erishishi kerak. ozbek Kashtachilik xalq amaliy san’ati togaraklari mashqulotlarining samaradorligini oshirish uchun texnika vositalaridan foydalanib kinofil`mlar, diafil`mlar, slaydalar, namoyish qilish, ilmiy asoslangan dasturlar tozish, oquv metodik korgazmalar tayyorlash, ekskorsiya, tanlovlar, viktorinalar otkazish, hozirgi zamon pedagogikpsihologiyasining ilqor yutuqlariga suyangan holda mashqulotlar otkazish, oquv moddiy bazasini mustahkamlash, mahalliy materiallardan foydalanish, korgazmalar tashqil etish, kabinetlarni zamonaviy jihozlash, ta`limtarbiya masalalarini muvaffaqiyatli hal etish uchun dchdaktik printsiplar, ya`ni ta`limning tarbiyalovchi printsipi, ilmiylik printsipi, muntazamlik printsipi va ketmaketlik, onglilikaktivlik, korgazmalilik, oqitishning qatnashuvchilar kuchiga, yoshiga mosligi va boshqa printsiplarga rioya qilish alohida ahamiyat kasb etadi.

ozbek kashtachilik xalq amaliy bezak san’ati ham san’at, ham hunar. asrlar mobaynida ota-bobolarimiz tomonidan koz qorachigidek asrab avaylab kelingan Kashtachilik xalq amaliy bezak san’ati durdonasidir. Tarixda va ayni kunlarga qadar saqlab kelinayotgan bu amaliy san’at turlari kelgusida yanada qadrlanadi, ardoqlanadi. Zero, oyib, chizib, tirnab, boyab ishlangan takrorlanmas naqshlar inson idrokining, odam histuyqularining ifodasidir. Bamisoli yogoch,, suyak, qora loy ganch va boshqalarga jo etilgan hayot qoshiqidir. hayot qoshiqi esa zamonlardanzamonlarga baralla yangrayveradi.

Kashtachilik sanati turi bo’yicha mashgulotlarda bolalar kompozitsiya ishlar ekanlar avvalor uni amaliyot yoki buyumlar bilan boglab amalga oshiradilar, ya`ni bajariladigan naksh yoki bezaklar u yoki bu buyumning badiiy bezagi uchun muljallangan bo’lishi lozim. Bunda bolalar buyumning vazifasi, materiali, ulchami, shakli kabilarni hisobga oladilar. Ular buyumning vazifasi, shakli, materialini hisobga olib, yulsimon, kvadrat, uchburchak, turtburchak, doira, kupburchak, namoyon shakllarida badiiy bezak ishlarini bajaradilar. Bu ilar amaliy san`atning turiga qarab ham iskiz, ham bevosita buyum yuzasiga ishlanadi.

Asrlar davomida orttirgan madaniy boyligimiz, xalq amaliy san’atining ayrim turlari, ularning oziga xos tomonlari, haqiqiy ozbekcha nomlari ishlash texnologiyasi va ularni yaratgan ustalarimizning nomlari asta-sekin unutilib ketish arafasida. Shuning uchun

xalqimizning asrlar boyi qilgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan tarixiy yodgorliklar va boshqa amaliy san'atini koz qorachiqidek saqlash, qadrlash va ulardan foydalanish hozirgi davrimizning eng muhim vazifalaridan biridir.

Madaniy meros va yuksak badiiylik milliy an`anani rivojlantirishga undan foydalanish, undagi ijodiy amaliyot uslublarini joriy etish, tabiiy material bilan ishlash, kishilarda ayniqsa, yoshlarda qunt chidam, qat`iyat, xalq amaliy san'atining qiziqarli oziga xos. turlariga daxldor etish maqsadga muvofiqdir.'

Klub muassasalar qoshida ozbek xalq amaliy bezak san'ati togaraklarini tashqil etish, kishilarni, ayniqsa togarak qatnashuvchilarini siyosiyqoyaviy va estetik ruhda tarbiyalashda, gozallikni seza bilishga, san'at asarlarini organishga, ulardan bahra olishga, izlanuvchanlik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini oshirishga, amaliy san'atga bolgan qiziqishlarini kuchaytirish, kasb tanlash, konikma va dunyoqarashni shakllantirishda muhim rol` oynaydi.

Shunday ekan ozbek xalq amaliy bezak san'ati va uning turlari bolmish ganchkorlik, zargarlik, kulolchilik, misgarlik, yoqoch oymakorligi va boshqa togaraklarda togarak rahbari barcha imkoniyatlardan samarali foydalanib oz ishlarini rejali tashqil etish va tarbiyaning hamma tarkibiy qismlarini kompleks amalga oshirishga erishishi kerak. ozbek xalq amaliy san'ati togaraklari mashqulotlarining samaradorligini oshirish uchun texnika vositalaridan foydalanib kinofil`mlar, diafil`mlar, slaydalar, namoyish qilish, ilmiy asoslangan dasturlar tozish, oquv metodik korgazmalar tayyorlash, ekskorsiya, tanlovlar, viktorinalar otkazish, hozirgi zamon pedagogikpsihologiyasining ilqor yutuqlariga suyangan holda mashqulotlar otkazish, oquv moddiy bazasini mustahkamlash, mahalliy materiallardan foydalanish, korgazmalar tashqil etish, kabinetlarni zamonaviy jihozlash, ta`limtarbiya masalalarini muvaffaqiyatli hal etish uchun dchdaktik printsiplar, ya`ni ta`limning tarbiyalovchi printsipi, ilmiylik printsipi, muntazamlik printsipi va ketmaketlik, onglilikaktivlik, korgazmalilik, oqitishning qatnashuvchilar kuchiga, yoshiga mosligi va boshqa printsiplarga rioya qilish alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar royhati.

q.Kadrlar tayarlao milliy d1st6ri //Barkamol avlod ozbekiston taraqqiyotining poydevori. T. Sharq, qoou.
w.Egamov *. Boyoqlar bilan ishlash. «oqituvchi», T., 19h1.
e.Yakubovskiy A. Yu. Samarkand pri Timure i Timuridax. L., 19qq.
r.ozbek Sovet entstsklopediyasi. I-XIV tomlar, T., 19o1—19h0.
t.Gulomov S. Mehnat ta`limidan ruscha-ozbekcha izohli lugat. T.: «oqituvchi», 19hh.
y.Xasanov R. Maktabda xalq amaliy san’at mashgulotlarini takomillashtirish yollari. T.: «oqituvchi», nashr. 19h6.
u.Abdullaev. N. San`at tariyxı   T. qoiy y.
i. Ahmedov. V.A ozbekistan xalıqlar tarıyhı manbalari. T.qooq y.
o. *asanov.Q Kashtachilik. T. oqituvchi, qoo0.
q0. Majidov J. Rajapov o. Maktabta xalq amaliy sanat t1limi, samoradorligini oshirishning didaktik asoslari. T.qoor y.
qq. Mahmudov T. «Estetika i duxovnıe tsennosti» T.qoo4 g.
qw. Oydinov N. ozbekiston xalq amaliy san’at tarixidan lavhalar. T-qooy.
qe. Bolatov C. ozbek xalq amaliy san`ati T-qooi